

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2017

Desáté narozeniny Domu národnostních menšin | Ivan Pop: Konec impéria a těžké probuzení Rusínů | Pátrání po osudu Masarykovy sochy | Magdaléna Lavrinová vydala knihu rusínských esejů | Obrázky z Kvasů | Jak se cítí Rusíni v Česku aneb o etnické identitě | Židovské transporty z Podkarpatské Rusi | Rodný kraj: Máriapócs, poutní místo Rusínů

Jubileum jako výzva

Od vzniku samostatné Československé republiky uplyne napřesrok sto let. Mnozí ale o významném jubileu uvažují už teď; chystají podnětné kulturní i společenské projekty, píšou historické studie a články, organizují výstavy či semináře. I když stát tohoto jména už dlouho (bohužel) neexistuje.

Jubilejní akce připravují i Rusíni, ať žijí v České republice, na Slovensku či na někdejší Podkarpatské Rusi. Což dokazuje, že historický mezník, jímž vznik Československa bezesporu byl, je stále pozitivně vnímán občany různých národností, jež na jejím území žily.

Výročí republiky se věnujeme i v tomto čísle našeho časopisu. Například vzpomínkou pana doktora Ileka, čtyřtadevadesátiletého lékaře, který v mládí strávil 15 let na Podkarpatské Rusi. Poslal nám zamyšlení, které končí výzvou: vraťme se k ideálům, na nichž naše republika vznikla! Jeho vzpomínání je cenné dojemnou a zároveň naléhavou láskou k rodné zemi, životní zkušeností i zažitými dějinnými událostmi. Osobitým příspěvkem k výročí je také vyprávění pana inženýra Gallika, který byl u objevu zbytků Masarykova pomníku, díla Oleny Mondíčové. Také zpráva o sbírce na obnovení památníku prezidenta Masaryka ve Velkém Berezném na Podkarpátí patří vlastně k jubileu.

A velice vítaným dárkem k říjnovému svátku republiky je rovněž aktuální, pro mnohé už téměř neočekávaná informace: Poslanecká sněmovna na svém posledním zasedání schválila 8. září 2017 novelu zákona č. 212 z r. 2009. Ano, právě toho zákona, jehož cílem bylo zmírnit majetkové křivdy způsobené občanům ČR, kteří museli svůj nemovitý majetek zanechat na území bývalé Podkarpatské Rusi. Zákon ale dosud nepamatoval na vnuky původních majitelů, což novela napravuje.

I naše organizace se připravuje k výročí republiky; např. společně se Slovanskou knihovnou chystá výstavu publikací o Podkarpatské Rusi i další akce. Chceme, aby byly zajímavé a podnětné.

Dvacátý osmý říjen totiž není jen svátkem pro vzpomínání a vyvěšování vlajek; měl by fungovat hlavně jako inspirace a výzva.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Rudolf Štursa

Stahování dřív na Kvasném vrchu

Ředitel Domu národnostních menšin: náš dům nás přežije

Dům národnostních menšin v pražské Vocelově ulici, kousek pod náměstím I. P. Pavlova, slaví desáté narozeniny. V několika patrech každodenně zní spousta jazyků, Rusíni se potkávají s Vietnamci a Bulhaři třeba s Maďary. Hraje tu etnická hudba, zkouší divadlo, nacvičují lidové tance, čte se literatura, promítají filmy. Dům národnostních menšin zkrátka žije. U příležitosti desátého výročí otevření jsme zašli na rozhovor za ředitelem Jakubem Štědroněm.

Kolik menšin v domě dnes sídlí?

V současnosti už je rodina národnostních menšin takřka zkompletovaná, sídlí tu třináct ze čtrnácti zdejších národnostních menšin. Dosud tu nemají sídlo pouze Chorvaté. Věřím ale, že i oni už tu

budou brzy bydlet, takže budeme kompletní. Počet menšin v uplynulých deseti letech postupně nabýval, už při otevření domu se tu zabydlovala většina menšin registrovaných v Česku. Těch bylo původně dvanáct, po změně legislativy v roce 2013 ještě o dvě více. Musím však říct, že kdyby počet národnostních menšin u nás ještě vzrostl, dělalo by nám to trochu kapacitní problémy. Už teď je občas řešíme.

Co všechno DNМ národnostem zde sídlícím nabízí?

Předně kanceláře, které jsou hrazené z rozpočtu hlavního města Prahy, respektive z našeho rozpočtu, financovaného grantovými prostředky města. A dále, v domě je řada dalších společenských prostor – výstavní síň, galerie, společenský sál, kavárna, zasedací místnosti, nebo knihovna.

Pokračování na straně 3

POZVÁNKA

Zveme vás na vernisáž výstavy rusínské malířky VIKTORIE MANAJLO-PRICHOĐKO, v úterý 28. listopadu 2017 v 17 hodin v galerii Domu národnostních menšin v Praze 2, Vocelova 3.

Součástí vernisáže bude kulturní program a malé občerstvení. Na zahájení bude přítomna autorka. Výstava potrvá do 8. prosince 2017.

Rusíni rokovali na svém světovém kongresu

Letos na přelomu června a července se uskutečnil již XIV. Světový kongres Rusínů. Zúčastnilo se ho devět rusínských delegací – více než sto zástupců Rusínů z deseti zemí: z České republiky, Chorvatska, Maďarska, Polska, Rumunska, Slovenska, USA a Kanady, Srbska, Ukrajiny. Kongres proběhl od 29. června do 2. července 2017 v chorvatském Osijeku. Jednání probíhala zejména v pátek 30. června a v sobotu 1. července v moderních prostorách zemědělské fakulty zdejší univerzity. V nedalekých nově vybudovaných studentských kolejích byli účastníci kongresu také ubytováni. Organizaci bezchybně zvládla chorvatská rusínská organizace – Društvo Rusina u Republici Hrvatskoj „RUSNAK“.

Na počátku prvního dne jednání (30. června) pozdravili účastníky představitelé chorvatské celostátní, regionální i místní politiky. Zdravici zaslala a patronát převzala prezidentka země Kolinda Grabar-Kitarovič. Slavnostně byla předána cena Vasila Turoka, za rok 2017 ji získala chorvatská Rusínka Natalie Hnatko. Zprávu o činnosti Světové rady Rusínů, tj. výkonného orgánu kongresu mezi shromážděními delegátů, od minulého kongresu v rumunské Devě (červen 2015) přednesl její předseda Stepan Ljavinec. Konstatoval mimo jiné, že Ukrajina stále neuznává rusínskou národnost. Světová rada v této souvislosti odeslala několik petic adresovaných ústředním orgánům do Kyjeva i různým evropským institucím.

Finanční zprávu přednesl tajemník Vladimír Protivniák. Světovému kongresu Rusínů se pouze minimálně daří získávat granty. V roce 2015 byla získána malá podpora na vydávání časopisu kongresu „Holos Rusina“ a na rok 2017 tři tisíce eur na uspořádání dětského tábora. Následovaly zprávy o činnosti rusínských organizací v jednotlivých zemích (ty pokračovaly i druhý den jednání) – o časopisech a vydaných knihách, výuce rusínštiny, o kulturních a dalších akcích (zprávy o práci Rusínů v Chorvatsku, České republice, Srbsku a Maďarsku byly také otištěny v časopise „Holos Rusina“, č. 1, ročník VII, 2017). První den jednání byly také zvoleny komise kongresu – pro vzdělávání a jazyk, kulturní komise, historická komise, komise pro média a vydavatelská, komise pro turistiku a granty. V odpoledních hodinách se členové komisí sešli na prvních schůzkách

Foto Jan Čopík

Naši na kongresu

a proběhlo rovněž jednání VIII. Světového fóra rusínských mládeže. Staronovou předsedkyní se stala Rumunka Světlana Murešan. Druhý den jednání (1. července) proběhla diskuse účastníků kongresu. Padl kupříkladu návrh na úpravu znaku a vlajky kongresu jako světové organizace Rusínů. Předkladatel Milan Pilip ze Slovenska ho zdůvodnil skutečností, že na Ministerstvu vnitra Slovenské republiky (Světový kongres Rusínů je jako organizace registrován na Slovensku) nelze zapsat současný znak (byl znakem meziválečné země Podkarpatské oblasti Ukrajiny). Stěžejní změnou by bylo nahrazení současných barev ve štítu znaku – tři žlutá (zlatá) břevna na modrém štítu – za všeslovanské barvy, tj. bílou, červenou a modrou. O předloženém návrhu však nebylo hlasováno a bude dále projednáván.

Debatovalo se rovněž o budoucnosti a podobě časopisu kongresu „Holos Rusina“. Několik delegátů poukázalo na stálé pokusy o ukrajinizaci Rusínů nejen na Ukrajině. Po dlouhých osmi letech práce byly schváleny nové stanovky – statut Světového kongresu Rusínů. Významnou změnou je přímá volba předsedy Světové rady Ru-

sínů, tedy i kongresu, delegáty kongresu (nadále však může být zvolen pouze člen Světové rady). Dosud vybírali předsedu ze svých řad členové světové rady. Nezměněn zůstává počet deseti delegátů z každé členské země kongresu. Delegáti z každé země nadále ze svých řad vybírají jednoho člena Světové rady Rusínů. Nezměnilo se na minulých kongresech některými účastníky kritizované ustanovení, že za každý stát je členem světového kongresu jedna organizace.

Následovala volba nové Světové rady. Delegáti z České republiky ze svého středu vybrali Jana Čopíka. V přímých volbách předsedy rady (kongresu) kandidoval dosavadní předseda Stepan Ljavinec (Maďarsko), dále Mikola Bobinec (Ukrajina) a John Righetti (USA a Kanada). 78 delegátů kongresu zvolilo ve druhém kole tajné volby Stepana Ljavince (první kolo Ljavinec 26 hlasů, Bobinec 34, Righetti 18, druhé kolo Ljavinec 44 a Bobinec 34). Delegáti rovněž schválili 23. března jako Mezinárodní den Rusínů. Motivem pro výběr tohoto data je skutečnost, že toho dne začal v roce 1991 první Světový kongres Rusínů, v Medzilaborcích).

Posledním bodem oficiální části jednání bylo schválení usnesení. Uvádí se v něm mj., že je nadále třeba pracovat na uznání rusínské národnosti na Ukrajině, podporovat výuku rusínštiny ve školách, zasadit se o zřízení centra karpatoruské/rusínské historie na Užhorodské národní univerzitě a dále pokračovat ve věci dokumentace a uznání křivd akce Visla. Delegáti také rozhodli, že příští kongres proběhne v roce 2019 na Slovensku. V kině města Osijek poté následovala kulturní část kongresu, na níž pěkně zazpívali a zatančili Rusíni z několika zemí.

Závěrem je třeba říci, že pořádání kongresů v současné podobě je některými Rusíny kritizováno. Poukazují na to, že jde především o společenskou a kulturní záležitost. Na druhou stranu však má význam, když se Rusíni různých zemí sejdou a vymění si zkušenosti, poreferují o akcích, o kulturních a vydavatelských počinech. Bylo možné také zaslechnout kritiku členství jedné organizace z každé země ve světovém kongresu. Může se tak stát, že nepřijedou všichni, kteří by měli co říci. To je však asi spíše na debatě mezi rusínskými organizacemi jednotlivých zemí.

JAN ČOPÍK

Foto Jan Čopík

Předseda SRR Stepan Ljavinec při projevu

Foto Jan Čopík

Závěrečný večer kongresu

Ředitel Domu národnostních menšin: náš dům nás přežije

Dokončení ze strany 1

To všechno jsou prostory a služby, kterých naše menšiny využívají za poměrně výhodných podmínek. Takže když to shrnu, myslíme si, že takhle koncipovaná budova je opravdu jedinečná. Proto také – jak doufáme – je pro zástupce menšin dobré tady být.

Menšin, které tu sídlí, je poměrně dost. O společné kulturní prostory je tedy asi velký zájem, musí se objednávat hodně dopředu...

Ano, třeba výstavní sňh je už teď zablokovaná do konce roku. Stává se, že téměř v každé místnosti současně je nějaká akce – seminář, koncert, zkouška, vernisáž, projekce, setkání. Logistika využívání všech prostor a místností není jednoduchá, ale děláme to rádi. Je to potvrzení, že je náš dům životaschopný.

Vedle toho se účastníte i akcí pořádaných jinými organizacemi, kupříkladu Muzejní noci i mnoha dalších.

Ano, podílíme se i na dalších akcích. Pravidelně například na projektu Zažít město jinak, na veletrhu Svět knihy, na koncertech na veřejných prostranstvích nebo na Barevné devítce Etnofestu. Vámi zmíněnou Muzejní noc mám obzvlášť rád. Je to večer a noc, kdy se dům představuje veřejnosti, a je potěšitelné, že spousta lidí si z toho obrovského množství programů a institucí zapojených do projektu vyberou právě akce v Domě národnostních menšin. Ta setkávání jsou opravdu velmi příjemná.

Spolupracují organizace sídlící v domě nebo si hrají každá na svém písečku?

Jak kdy. Některé programy jsou pouze pro tu kterou menšinu, při jiných velice úzce spolupracují. Příklad: třeba rusínská menšina se slovenskou menšinou, případně s ukrajinskou. Vychází to z geografie i historických momentů. Ideálem je, aby u nás menšiny žily společně. Nechceme tu vytvářet národnostní ghetta, ale aktivity společně pro všechny zájemce.

Je tu s námi i představitelka rusínské národnostní menšiny. Co pro Rusíny znamenala možnost nastěhovat se do DNM?

Na začátku to mimo jiné znamenalo - a to bylo hodně důležité, že rusínská organizace získala adresu. Pro poštu, pro setkávání, pro redakci časopisu – zkrátka měla svou základnu. Mohly se tu přijímat návštěvy, pořádat kulturní akce od koncertů přes filmové projekce až po výstavy. Akce jsou určeny nejen pro Rusíny, ale i pro další zájemce. Už není třeba za drahé peníze pronajímat různé prostory, jsou ve svém.

Pane řediteli, co se za těch deset let povedlo a co by ještě mohlo být lepší?

Dům národnostních menšin si našel své místo na mapě; to se povedlo. V podstatě jsme domem národnostně menšinové kultury, sídlí tu redakce, působí lidé, kteří jsou intelektuálními kapacitami a významnými osobnostmi – reprezentanty svých spolků a své národnosti. Pro toho, kdo se o tuhle problematiku zajímá, je dům prvním místem, kam se vydat. Postupně jej zviditelňujeme a snažíme se dokázat, že se vyplatí financovat ho z peněz daňových poplatníků. Daří se dům otevírat všem zájemcům, snažit se, aby se tu lidé cítili dobře. Na druhou stranu je dům pořád trochu

Jakub Štědroň

Dětská párty v DNM

ztrátový. Ale i to se snažíme zlepšovat. Chceme ho stavět na vlastní nohy, aby byl ekonomicky soběstačnější. Proto fungujeme jako obecně prospěšná společnost. Máme tak trochu volnější ruce v aktivitách, které vedou k dofinancování z jiných zdrojů.

Těmi aktivitami jsou například pronájmy prostorů, které nabízíte i na internetových stránkách...

To je jeden z hlavních zdrojů dofinancování. Ale vždycky, když dojde na lámání chleba, dáváme samozřejmě přednost našim menšinám. Prostory se komerčně pronajímají spíš přes den, kupříkladu různým neziskovým organizacím nebo cizineckým aktivitám. Večery jsou většinou vyhrazeny menšinám, které v našem Domě sídlí.

Jak vypadá vydavatelská činnost Domu národnostních menšin?

Nepravidelně vydáváme jakýsi svůj časopis, newsletter, a to tehdy, když nám vyjdou peníze a je o čem psát. Když chceme prezentovat nějakou činnost, aktivitu nebo něco dalšího, co se našeho domu týká. Jako Dům národnostních menšin máme ISBN a pod tímhle číslem vydáváme třeba sborníky z konferencí; je to vlastně periodikum, které má redakční radu a na jehož vydávání se podílejí zástupci národnostních menšin. Jednotlivé národnostní organizace vydávají své časopisy národnostních menšin, což je častý důvod, proč k nám chodí. Jsou k dispozici už ve foyeru domu. Jako příklad musím uvést Rusíny, o jejichž časopis Podkarpatská

Foto: Agáta Pilátová

Foto: Pavel Syruček

Rus je mezi lidmi zvenčí obrovský zájem. A to třeba i na veletrhu Svět knihy nebo na Muzejní noci. Rusíni mají trochu specifické postavení, z historických důvodů, kdy byla Podkarpatská Rus součástí Československa. Pro starší je to nostalgie a vzpomínky, pro mladé romantika. Každá nová generace si tak vždycky hledá vztah k Rusínům a Podkarpatské Rusi. Nehledě k tomu, že spousta mladých lidí má v rodině někoho, kdo odsud buď pocházel, nebo tu působil.

Kde kromě zmíněných pronájmů ještě berete prostředky pro činnost Domu národnostních menšin?

Zapojujeme se do grantových řízení třeba na Praze 4 nebo na Praze 2. A velkou výzvou jsou pro nás evropské grantové prostředky. Třeba teď pracujeme na jednom projektu Evropské unie, který se týká romské menšiny. Tady vidíme možnost řešení finančních problémů. Tam, kde narážíme na limity už vyčerpaných prostředků hlavního města Prahy, otevírají se nové, evropské možnosti. V této slulislosti bych si možná dovolil dát národnostním menšinám radu: buďte proevropská a využívejte možnosti, které dnes Evropa nabízí a dává! Je možné, že za deset let už tyhle možnosti nebudou.

Je dnes v tomhle ohledu Evropa prostřednictvím svých fondů vstřícná?

Vnímám to tak, že je. Evropa se vždycky snaží podporovat ty slabší, v tomhle případě lidi nebo skupiny, které se dají považovat za národnostní menšiny. Ono to je i logické. Evropa vyrostla po válce a snažila se oslabovat ty velké a posilovat ty slabé. Když se podíváte na Evropský parlament, proporcčně tam nejvíce hlasů mají nejmenší země. Takže si myslím, že oblast, ve které se pohybujeme, je Evropskou unií podporovaná velmi silně. Možnosti tak jsou poměrně veliké. Samozřejmě – věci se často mění, klima a vztahy v Evropě jsou komplikované, takže kdo ví, jak to bude vypadat za deset, patnáct let? Věřím, že k zásadním změnám nedojde, ale taky je možné, že Evropa v té podobě, v jaké ji známe dnes, už nebude existovat.

Jak tedy vidíte budoucnost Domu národnostních menšin společensky i finančně?

Co se týče financí, myslím si, že peněz je dost, jenom záleží na tom, jak se využívají. Zapojujeme se do různých soutěží Magistrátu, třeba na dodávky papíru, ale i jiných „výběrovek“. Další věc je, že se musíme pouštět do akcí, které dokážeme finančně zvládnout. A u každého nákupu uvažovat, jestli tu kterou věc potřebujeme, jestli je nutné pořídit ji novou nebo stačí ji opravit. Zjišťujeme, že často není potřeba investovat tolik do vybavení, ale kam určitě investovat chceme, to je program menšin. A důležité taky je, aby přes nás protékaly ty peníze dál, aby byly živou vodou pro aktivity, které nějaké peníze potřebují, aby mohly fungovat. Většinou jich není ani třeba moc. A společenská budoucnost? Věřím, že menšiny vzaly Dům národnostních menšin za svůj, že to je jejich místo, ve kterém budou dále nejen aktivně organizovat programy, ale i podporovat spolkový, kulturní, osvětový a vzdělávací život. Že Dům národnostních menšin bude významným místem, a zájem o něj dál poroste. Asi nebudu daleko od pravdy, když řeknu: tenhle dům nás jednou přežije!

TOMÁŠ PILÁT

Aktivity odbočky SPQR v Jindřichově Hradci

Loňský rok byl pro naši jindřichohradeckou odbočku úspěšný. Zahájilo jej vánoční setkání členů, přátel a známých. Beseda byla zaměřena na plnění úkolů a další akce z usnesení výroční schůze. Zajímavá byla debata zaměřená na aktivity jara a léta. Seznámili jsme se s možnostmi zájezdů na Podkarpatskou Rus, projednali kondiční výlety do přírody, které zvláště stmelují kolektiv. Společně jsme si i zazpívali a příjemně se pobavili.

Naskytl se možnost zúčastnit se tradičního výletu Den přírody v Počátkách, kde jsme vystavovali fotografie o naší činnosti a debatovali

se zájemci o přírodu a obyvatelích Zakarpatské Ukrajiny, bývalé Podkarpatské Rusi.

Na tomto výletě jsme náhodou potkali krajskou delegaci Kraje Vysočina v čele s panem hejtnem a navázali neformální spolupráci. V této oblasti se spolupracuje již od roku 2007, a to v oblastech hospodářského rozvoje, odborného vzdělávání a kulturně společenských vztahů.

Nadále spolupracujeme se společenskými organizacemi ve městě, a na zájezdech i besedách instalujeme dobové fotografie.

Nedaří se nám však zvyšovat počet členů,

ubývá nejen dříve narozených, ale i mladých. Současný počet členů je 21; zůstávají ti skalní.

Výbor se schází pravidelně a společně připravuje jednotlivé akce. Máme svého lektora, ing. Mirka Holého, který se zabývá současnou situací na Ukrajině a vždy nám přináší zajímavé novinky. Veškerá naše činnost je hrazena z členských příspěvků, hospodaření je vedeno podle předpisů. Je potřeba se zamyslet, jak tuto situaci zlepšit. Kolektiv se už těší na další výlety do naší krásné přírody.

**Za výbor odbočky
JIRÍ VETÝŠKA**

Rusínské školy v Zakarpatské oblasti Ukrajiny

V roce 2013 jsem při jedné z občasných návštěv u rusínského národního buditele Valerie Padjaka – nebojím se použít tohoto výrazu, protože je podle mě pro jeho osobnost případný – dostal první informaci o rusínských nedělních školách v Zakarpatské oblasti Ukrajiny.

Ostatně on sám je jedním z hlavních realizátorů tohoto velice záslužného projektu. Novodobé rusínské školy spatřily světlo světa začátkem 21. století. Ve školním roce 2003/2004 pracovalo 9 škol, do kterých docházelo 200 žáků. Ve školním roce 2007/2008 fungovalo dokonce 40 škol s 858 žáky. Následujících pět let oscilloval počet žáků okolo 450 v celkem 23 školách. Ve školách je vyučován nejenom rusínský jazyk, ale také rusínská literatura, kultura, historie a geografie Karpatské Rusi i etika a křesťanská morálka. Rusínská národnost není na Ukrajině uznávána, proto školy nebyly nikdy státem finančně ani jinak podporovány, spíše trpěny. Žačky a žáci do nich docházejí dobrovolně a ve svém volném čase. Také učitelé za svoji práci nedostávají žádnou horentní odměnu. Finance na provoz škol v drtivé většině pocházely ze Severní Ameriky (Stiven Čepa a další donátoři).

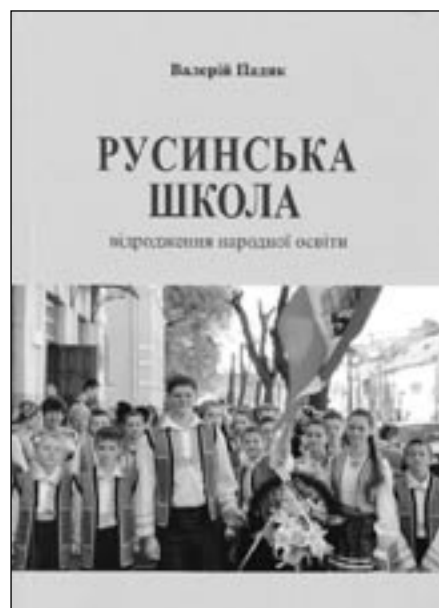
Projekt rusínských škol v současné době z finančních ale patrně i jiných důvodů však skomírá. Měli bychom se zamyslet, zda bychom jej nemohli vhodným způsobem podpořit i my z České republiky. Kdo by chtěl o historii a zrodu nedělních rusínských škol zjistit více, tomu doporučuji útlou knižičku Valerie Padjaka „Rusínská škola“ vydanou v roce 2013 Vydavatelstvím Valerie Padjaka (www.padyak.com).

JAN ČOPIK

Odešla Elena Hajdová Židovská

Koncem srpna zemřela v 89 letech Elena Hajdová Židovská, známá rusínská aktivistka na Slovensku, účastnice protinacistického odboje, učitelka a publicistka. Narodila se 23. 8. 1928 v Šarišském Jastrabí v rodině známého rusínského politika Petra Židovského jako nejmladší ze čtyř dětí. Její otec byl jedním z prvních organizátorů domácího národního odboje proti fašismu na východním Slovensku. Elena absolvovala Učitelkou akademii v Prešově a působila jako učitelka v Sabinově a Bratislavě. Už od mládí byla všestranně aktivní, byla členkou souboru lidových tanců, hrála ochotnické divadlo, zpívala v chrámovém sboru. Vždy se hrdě hlásila k rusínské národnosti, byla dlouholetou aktivní členkou Sdružení rusínské inteligence Slovenska (ZIRS). Pravidelně přispívala do rusínských periodik i do jiných časopisů, účastnila se debat s národnostní tematikou v televizi, působila v rámci Světového kongrese Rusínů. V roce 2015 jí byla udělena pamětní medaile za aktivní účast v odboji – jako šestnáctiletá dělala spojku a průzkumnici pro partyzánský oddíl, byla za to vězněna gestapem.

(rusyn.sk)

* **Podkarpatská Rus, země zaslíbená**, obrazová publikace fotografií **Rudolfa Štursy** z Podkarpatska je už ve výrobě a vyjde do konce letošního roku. Bude obsahovat černobílé i barevné snímky autora ze země, v níž se narodil a kam se několikrát vrátil s fotoaparát v ruce.

* **K osmdesátým narozeninám rusínské malířky Věry Vacové-Párkányiové** se v Praze ve Slovenském domě (Praha 1, Soukenická 3) uskutečnila ve dnech 16. – 24. září tr. výstava jejích obrazů. Jubilantce ze srdce gratulujeme a přejeme mnoho zdraví a tvůrčích sil do dalších let.

* **Výstavu českých knih o Podkarpatské Rusi** – odborných publikací i děl krásné

literatury – připravujeme ve spolupráci se Slovanskou knihovnou v prostorách Národní knihovny v Praze v Klementinu. Měla by se uskutečnit v podzimních měsících příštího roku. Naše organizace ji věnuje stému výročí vzniku samostatného československého státu.

* **Rusínská vesnice Osadné** na východním Slovensku si připomněla na pietním aktu 10. září **obyvatele židovského původu**, kteří žili v regionu Snina a byli vesměs deportovaní za 2. světové války do nacistických koncentračních táborů. V obci v té době působil pravoslavný duchovní Konstantin Machlajčik, který se snažil řadu občanů před deportací zachránit. (Jméno obce si mnozí

pamatují také ze stejnojmenného úspěšného dokumentárního filmu Marka Škopa z r. 2009, který o vesnici poutavě vyprávěl a byl uveden i v Česku.)

* Český filumenistický svaz vydal 33-stránkovou publikaci **Zápalkárne Podkarpatskej Rusi** autora Vladimíra Gajdoša. Publikácia bude k stiahnutiu na stránkách www.filumenie.com, tam v rubrike Publikace. Ide o opravené a doplnené prvé vydanie z roku 2005 a pojednáva o zápalkárniach Činaďovo a Mukačevo. Publikácia je v elektronickej podobe k dispozícii i v redakcii. Autor ďakuje všetkým za prípadné doplnujúce informácie.

vg (vladgaj@gmail.com)

Konec impéria. Těžké probouzení Rusínů v novém státě – nezávislé Ukrajině

V polovině 80. let minulého století se Sovětský svaz ocitl na rozcestí. Tři úmrtí nejvyšších představitelů státu za sebou (L. Brežněv, J. Andropov, K. Černěnko) donutil vedení KSSS – průměrný věk členů ÚV dosahoval 75 let! – hledat mladšího, aktivnějšího kandidáta na funkci generálního tajemníka i hlavy státu. Strnulý systém běžel naprázdno, bezvýsledná, potupná válka v Afghánistánu drtila armádu, nízké platy a zásobovací problémy probudily dělnickou třídu, zvl. její „avantgardu“, horníky. Výbušná situace vznikla na Kavkaze.

Volba padla na M. S. Gorbačova, energického, rázného partajního lídra, avšak pouze se zkušenostmi krajského tajemníka. Byl si vědom nutnosti reformy; jejich soubor pojmenoval slovním neologismem „perestrojka“ (přestavba). Zkostatnělou byrokracií se rozhodl rozhoupit za pomoci „glasnosti“ (otevřenosti). To byl jeho zásadní omyl. Totalitní režim nesnesl kritiku, která se ze všech stran valila na její páteř, komunistickou stranu. Systém se ukázal být nereformovatelným, ve vedení strany sílilo konzervativní křídlo, které posléze vyvolalo puč, jenž skončil jako fraška. Ve státě a společnosti se nenašly síly, které by chtěly dodat život monstrem v agonii. Svazové republiky vyhlášovaly suverenitu; úmrtí list SSSR, prohlášení o jeho zrušení, podepsali na státní chatě v Bělověžském lese v Bělorusku 8. prosince 1991 představitelé Ruské federace (Jelcin), Ukrajiny (Kravčuk) a Běloruska (Šuškevič).

Dnešní prezident Ruské federace V. Putin nazval rozpad SSSR největší geopolitickou katastrofou 20. století. Dějiny jsou však neúprosné, SSSR zkrátka totálně prohrál nejdelší válku v dějinách Ruska, i když válku studenou. A ten, kdo válku prohraje, nese ztráty politické, ekonomické a také územní. Komunistický režim se ukázal být neschopný života. Byl vymyšlen socialistickými snílky 19. století a uskutečnila jej zločinecká hrstka ruských bolševiků. Jejich šílený sociálně ekonomický experiment přinesl pouze ztrátu milionů lidských životů, bídu pro ostatní a celkovou zaostalost SSSR a jeho satelitů.

Také podkarpatská rusínská společnost se probudila z letargie; v únoru 1990 se v Užhorodě konala ustavující konference Společnosti podkarpatských Rusínů, která v září schválila *Deklaraci o návratu práv svébytného národa Rusínů a obnově rusínské autonomie*. Požádala prezidenta SSSR Michaila Gorbačova a parlament SSSR o zrušení usnesení Nejvyššího Sovětu, které rozhodlo o reorganizaci – přeměnu Zakarpatské Ukrajiny v Zakarpatskou oblast (22. 1. 1946) a o vytvoření autonomní republiky Podkarpatská Rus. Začátkem roku 1991 v Moskvě probíhala jednání mezi představiteli Společnosti podkarpatských Rusínů a předsedou Rady národnosti Nejvyššího sovětu SSSR. Jednání však ztroskotalo v důsledku známého moskevského puče a následného rozpadu SSSR.

Ukrajina vyhlásila suverenitu 24. srpna 1991. Vzápětí zahájily ukrajinské nacionalistické

Pohřební průvod v Koločavě

Foto Rudolf Stursa

organizace válku proti Společnosti podkarpatských Rusínů. Své úsilí zaměřily na rozbití jeho vedení. Předseda Společnosti, hlavní architekt města Užhorodu M. Tomčanič, musel dokonce emigrovat do Maďarska. Pod tlakem nacionalistů a z existenčních důvodů opustila vedení většina jeho zvolených členů.

V září 1991 se delegace Společnosti podkarpatských Rusínů zúčastnila v Moskvě zasedání OBSE. V sekci pro problematiku národnostních menšin vystoupil představitel této společnosti a upozornil delegáty na cílevědomou etnickou likvidaci vedenou proti rusínskému národu Podkarpatské Rusi jak ze strany sovětského režimu, tak i nového ukrajinského státu. V podzimních měsících probíhala na půdě oblastního zastupitelstva v Užhorodě bouřlivá diskuse o problému autonomie Podkarpatské Rusi. Ukrajinství nacionalisté se všemi způsoby snažili zablokovat schválení usnesení na toto téma. Na pomoc jim 21. listopadu náhle přijel z Kyjeva předseda Prezidia Nejvyššího sovětu Ukrajiny L. Kravčuk. Obratnou demagogii dokázal „přesvědčit“ zastupitele oblastní rady o nevhodnosti použití „cizího“ pojmu autonomie v projektu budoucího statutu Podkarpatska a místo něj nabídl ukrajinský pojem „samospravnosti“ (samosprávné administrativní území). Komunističtí zástupci jeho nabídku pokorně odsouhlasili.

Dne 1. prosince 1991 se konalo referendum o nezávislosti Ukrajiny. Na Podkarpatsku se pak uskutečnilo trojí referendum: o nezávislosti Ukrajiny, o samosprávě Zakarpatska a o vytvoření maďarského autonomního území. Pro nezávislost Ukrajiny hlasovalo 92,59% voličů, pro samosprávné (autonomní) území se zvláštním statutem 78% voličů, zatímco 81,4% obyvatel Berehovského okresu hlasovalo pro vytvoření maďarského autonomního území. O týden později, 8. prosince 1991, představitelé Ruské federace, Ukrajiny a Běloruska zpečetili oficiální zánik Sovětského svazu.

Začátkem března 1992 schválili zastupitelé oblastní rady na svém zasedání usnesení o zřízení Samosprávného území Zakarpatsko se zvláštním statutem, dále legalizaci rusínské národnosti, zřízení Berehovského maďarského autonomního okruhu s centrem ve městě Berehovo. Avšak parlament Ukrajiny pod nátlakem nacionalistů odmítl toto usnesení potvrdit. V červnu 1992 sice schválil zákon o svobod-

né volbě národnosti pro občany Ukrajiny, ale naproti tomu nově zvolený prezident Ukrajiny L. Kravčuk vydal interní nařízení, závazné pro všechny úřady, aby Rusíni byli i nadále registrováni pouze jako Ukrajinci.

Odmítavý vztah ukrajinské vlády, prezidenta a parlamentu k rusínskému hnutí vyvolal svérázný „souboj“ mezi Užhorodem a Kyjevem. Už v květnu 1993 byla totiž v Užhorodě vytvořena tzv. stínová dočasná vláda Podkarpatské Rusi. Později se ukázalo, že to byla provokační fraška, zaměřená na diskreditaci rusínské hnutí („vláda“ zanikla v roce 2000). 23. května 1993 zastupitelé oblastní rady na svém řádném zasedání definitivně schválili výsledky prosincového referenda (1991) včetně hlasování o samosprávném území a maďarském autonomním okruhu. Výsledky všelidového hlasování v Zakarpatské oblasti se staly zákonem, který může být zrušen pouze opakovaným referendem. Ovšem Kyjev zcela ignoroval usnesení oblastní rady.

V červnu 1996 parlament Ukrajiny schválil novou ústavu, která upevnila unitární uspořádání státu, uznávajícího pouze autonomii Krymu (a to ještě pod nátlakem Ruska). Ústava definitivně pohřbila naděje na demokratické, federativní uspořádání Ukrajiny, důsledně zohledňující a podporující regionální zájmy jednotlivých historických zemí včetně Podkarpatské Rusi. Ukrajinská politická elita tím potvrdila svou státotvornou bezradnost. Ukrajina získala nezávislost díky „převratové“ souhře vnějších okolností v důsledku zhroutení SSSR. Tato samostatnost zastihla nepočetnou ukrajinskou opoziční elitu zcela nepřipravenou. Ta totiž neměla žádnou koncepci – ani ekonomickou, ani státotvornou, ani zahraničně politickou. Právě proto úzkostlivě lpěla jen na udržení nečekaně získaného daru od totalitního komunistického režimu – ukrajinského státu. Disidenti projeví úplnou neschopnost řídit stát, v němž žilo na 50 milionů lidí, a proto ochotně spolupracovali s bývalou komunistickou byrokracií, hluboce nakaženou centralismem, unitarismem a korupcí. Dokonce i bývalí vězňové gulagu přijali bez zábran unitaristickou ústavu, rozpracovanou nacionalisty, což vlastně byli pouze přebarvení příslušníci komunistického establishmentu.

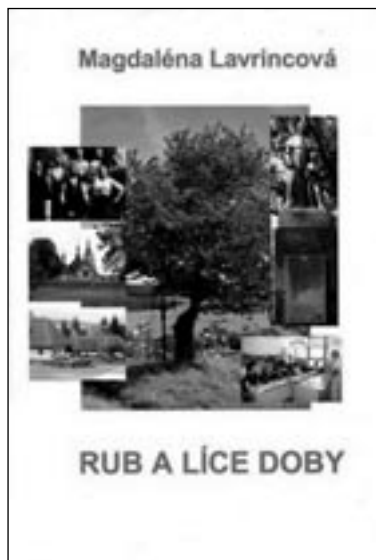
IVAN POP

Dokončení v příštím čísle

Poutavé pohledy na historii i současnost

Známa rusínsko slovenská publicistka **Magdaléna Lavrincová**, jejíž stati otiskuje i náš časopis, vydala na Slovensku knihu esejů o rusínských osobnostech, významných dějinných událostech rusínského etnika i o současném rozvoji národa. Nazvala ji **Rub a líce doby**. V poutavě napsaných esejích věnuje pozornost zejména Rusínům na Slovensku, ale zdaleka nejen jim. Autorka obsáhla – či spíš vybrala – významné a zajímavé kamínky z dějin i současnosti všech Rusínů, takže v knize nechybí

např. portréty Alexandra Duchnoviče, Adolfa Dobrianského, Alexandra Pavloviče (a zmínky o kontaktu rusínských národních buditelů s českými obrozenci!), řeckokatolického biskupa Pavla Gojdiče, rusínské sochařky Oleny Mondičové, Andyho Warhola a dalších uměleckých, vědeckých i politických osobností významných nejen pro rusínský národ. V rozsahem úsporných, leč obsahově bohatých textech autorka zpracovala řadu témat a záslužně připomněla i některé dnes možná zapomenuté osy.

Zasvěceně, se znalostí reálií, ale zároveň s emocionální působivostí píše nejen o lidech, ale i o klíčových dějinných událostech. O komunistické perzekuci, věznění rusínských kněží i dalších lidí, nepohodlných totalitnímu režimu, o likvidaci řeckokatolické církve i o rozmachu národního uvědomění, kultury a vzdělávání po roce 1989. Neskrývá přitom problémy, s nimiž se rusínský národ, který má po světě méně než dva milióny příslušníků, utkával v minulosti, ani ty, které musí řešit v současnosti. Akcentuje důležité podmínky dalšího rozvoje – především vzdělávání, kulturu a význam kodifikovaného rusínského jazyka. „Přes negativní zkušenosti Rusíny vždy charakterizovala jejich mimořádná pracovitost,“ míní autorka. „Za druhé světové války bojovnost a v poválečné době touha získat vzdělání a uplatnit se v profesi. Na Slovensku máme mnoho úspěšných historiků, diplomatů, vojáků, umělců, lékařů i pracovníků různých profesí rusínského původu.“ Magdaléna La-

vrincová napsala svou knihu take proto, aby se o nich vědělo.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Důvěrná zpověď generála

Knihu historika **Karla Richtera Důvěrná zpověď generála** vydalo nakladatelství Duše světa; zmínili jsme se o ní v minulém čísle. Přidáváme další podrobnosti. Prepracovaná verze textu vydaného v r. 2005 v SPPR pod názvem *Účtování s časem* líčí život rusínského generála Michala Kričfalušiho (1921 – 1994), účastníka boje za svobodu. Jako příslušník československé vojenské jednotky v SSSR se dobrovolně přihlásil do rotý zvláštního určení, která plnila nebezpečné zpravodajské úkoly v týlu nepřítele. Absolvoval náročný speciální výcvik vyžadující velkou fyzickou zdatnost, morální sílu, inteligenci i schopnost rychlého rozhodování. Jako parašutista, ovládající všechny druhy zbraní, útočné i obranné finesy, obsluhu radiostanice, přežívání v nepřátelském území atd., byl zařazen do zpravodajsko-diverzního desantu Olexa Borkaňuk s určením pro oblast východního Slovenska. V sovětském parašutistickém kurzu mu kromě vojenských znalostí a dovedností vštěpovali i marxisticko-leninský pohled na svět a snažili se ho proměnit v bolševika, který na československém území bude v rámci sovětského výsadku vyvíjet činnost v sovětském zájmu. To mu bylo čím dál tím více proti mysli. Ačkoliv pocházel z chudé rusínské rodiny a teoreticky měl předpoklady k proletářskému cítění, poznal v sovětských věznicích a likvidačních pracovních táborech gulagu – jako nevinný vězeň – zřůdnost stalinského režimu. Jakožto přesvědčený rusínský Čechoslovák, který v masarykovské demokratické Československé republice spatřoval budoucnost i pro svůj národ, zjišťoval s rozčarováním a rostoucím odporem, jak falešný je sovětský přístup ke spolenectví s Československem. V Kričfalušiho duši sílil odpor k sovětskému zřízení. Společně s mnoha tisíci svých krajanů, kteří stejně jako on uprchli do Sovětského svazu v bláhové naději, že tu budou přijati jako slovanští bratři, poznal, jak tragicky se všichni mylili. Tisíce Rusínů tento omyl zaplatilo živořením či smrtí v sovětských koncentracích. Po válce a připojení Podkarpatské Rusi k SSSR zvolil jako svou vlast Československo.

Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy v r. 1968 se generál odmítl podřídit okupačním nařízením. Odmítl sloužit okupantům a ostře odsoudil přítomnost sovětských vojsk. Svým postojem si samozřejmě vysloužil degradaci a propuštění z armády, což ho přimělo zapojit se do disentu.

Dočkal se sametové revoluce a rehabilitace. Autor knihy Karel Richter k tomu dodává: „Když jsme se po letech setkali ve Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, uvědomil jsem si, jak je dobře, že máme v rozhodujících okamžicích našich dějin lidi, jako je on, kteří se bez ohledu na osobní rizika dokážou vahou své osobnosti postavit za správnou věc. Prozradil mi tenkrát, že by rád sepsal své paměti, ale

neovládá spisovnou češtinu natolik, aby to svedl, a požádal mě, abych mu s tím pomohl. Ochotně jsem to přislíbil. Zaznamenával jsem jeho životní osudy. V červnu 1994 mě ale zdrtila zpráva, že k naší příští smluvené schůzce už nedojde, protože generál nenadále zemřel. Naštěstí však po něm zůstaly spousty stran životopisných záznamů a poznámek a téměř dvě stovky stran svých záznamů jeho vyprávění. Tak se zrodila kniha nazvaná *Účtování s časem*. Byla vydána v roce 2005 zásluhou Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. I když jsem byl nepřízní osudu nucen namísto spolupráce s ním v autorském tandemu ujmout se literárního zpracování jeho životních osudů sám, pokládám hodnotu informací, které mi o sobě poskytl, za rozhodující předpoklad ke vzniku této knihy.“

E-kniha má 680 normostran, za cenu 220 Kč ji lze objednat v e-shopu nakladatelství. **ap**

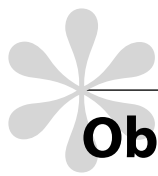
Dějiny rusínské literatury doputovaly až do Kanady

Publikace **Valerie Padjaka Nástin dějin karpatorusínské literatury** vyšla nedávno v Kanadě v ukrajištině ve třetím, doplněném vydání (první 2010 v Užhorodě, druhé 2012 v Prešově). Autor – nakladatel, rusínský aktivista a pedagog Prešovské univerzity, žije v Užhorodě, na Slovensku přednáší především dějiny rusínské literatury. Rozsahem nevelká, ale hutná kniha, koncipovaná jako vysokoškolská učebnice, přináší ucelený

přehled rusínského písemnictví od 17. století až po současnost. Zachycuje jeho počátky na Podkarpatské Rusi, rusínské literární památky v Lemkovtině (v současném Polsku), Prešovské Rusi, v srbské Vojvodině i Chorvatsku; věnuje se i dosud málo známým výhonkům rusínské literatury a publicistiky v USA. Je např. zajímavé, že až do poloviny 20. století se zde dařilo udržet desítky rusínských periodik. V Americe vyšel i první rusínsky psaný román Emila Kubeka. Take v místní americké, tj. anglicky psané literatuře se objevili autoři rusínského původu.

ap

Obrázky z Kvasů

Na řece Černá Tisa, mezi Rachovem a Jasiňou, leží malebná obec Kvasy. Její název je odvozen od mnoha minerálních pramenů s kvasnou vodou. Podle ústního podání byla obec založena počátkem 17. století. Hlavní ulice leží na pravém břehu řeky Tisy. Vzhledem k tomu, že Kvasy leží v hlubokém údolí Tisy, jsou obydlí Rusínů – dřevěné domky – roztroušeny většinou po okolních stráních téměř do nadmořské výšky 1000 metru. Ke Kvasům náleží samoty

rokem okolí se po celé léto pásli dobytek. Za poplatek 100 Kč svěřovali Rusíni své krávy a ovce státnímu dozoru; za litr mléka pak dostávali 60 hal. Mléko se zde zpracovávalo v máslo, vyráběl se z něj i výborný ementálský sýr. Na Preluce se také nacházela moderně vybavená stáj pro plemenné býky poloninského plemene. Nepostradatelnými pomocnicími bouharů (pastýřů) byli ovčáčí psi, zvláště cvičení na stanici v Rachově pro potřeby poloninského hospodářství.

jídla, pila se podkarpatská vína i české pivo. Pro výletníky do hor byly připraveny konzervy i sýry a také levné noclehy.

V obci fungovala rusínská obecná škola (učitelé O. Čepak, V. Kohut, J. Žegora, A. Malcová, G. Magoš a M. Bonkalová) s jednotřídkami v Trostjanci (učitel O. Lypa) a v Sitném (učitel E. Vizaver). Působila zde také česká dvoutřídká (učitelé V. Ordelt a J. Menšík). Podle statistik žilo v r. 1930 v obci 1500 oby-

Ulice v Kvasích

Kvasovský Menčul, v pozadí vrchol Bliznice

Trostjanec, Kyprina, Pohar, Sitný, Vesnovka-Hluboký a Vaskul. V obci se nachází dřevěný kostelík z r. 1860. Před druhou světovou válkou bydleli v centru obce také Židé. Byli tu kupci, hostinští, ševci, truhláři či kožešníci.

V historickém vývoji obce lze zaznamenat řadu nepříznivých událostí. Např. v r. 1851 zde nastala velká bída. Lidé pekli chléb z trávy, hromadně umírali hladem. V letech 1893–1894 vypukla při stavbě železnice Marmarošská Síňoh-Rachov-Jasiňa nebezpečná morová nákaza, při níž rovněž zemřelo mnoho lidí. Archivní zápisy byly v době první světové války uschovány na zdejší farní úřadě, při vpádu ruských kozáků v říjnu 1914 však byly spáleny, a tak zmizely skoro všechny zápisy o dějinách obce.

Obyvatelstvo Kvasů bylo ve velké většině odkázáno na výdělek svých rukou. Rusíni pěstovali na malých políčkách brambory i kukuřici. Malý kousek půdy by neuživil početnou rodinu, proto mladší odcházeli za prací do úrodnějších krajů. Kvasy bývaly také střediskem textilního výšivkářství. Stojí za zmínku, že se zde v dřívějších dobách rýžovalo zlato, které se do těchto míst dostalo v nánosech štěrku a písku z hor.

Kvasy jsou i dnes východiskem cest na značované turistické cesty – severozápadně na Bliznici (1883 m), na nejvyšší horu pohorí Svidovec. Směrem na severovýchod se dostaneme na Kvasovský Menčul (1314 m), dále pak na Pietroš (2020 m) a na Hoverlu (2061 m). Na obsáhlé pasece pod Menčulem, zvané Preluka, se v období první Československé republiky nacházely státní mlékárny a sýrárny. V jejich ši-

Velkou událostí bylo vysvěcení kapličky svatého Nikolaje pod Kvasovským Menčulem v červnu 1934. Slavnostní události se zúčastnili nejen Rusíni z širokého okolí, ale také mukačevský řeckokatolický biskup A. Stojka, ministr vnitra čs. vlády J. Černý a zemský prezident A. Rozsypal.

V r. 1932 byla na Kvasovském Menčulu uvedena do provozu chata bratří Měrkových. Byla otevřena celoročně, měla 50 lůžek s denní penzí 27 Kč. V létě byla cílem turistů, trampů i malířů, v zimě pak lyžařů z celé republiky. Nedaleko se nacházela i Wegerova chata. Žel, v současnosti zůstala z obou kdysi tak hojně navštěvovaných turistických středisek jenom torza.

V úvodu jsme se zmínili o minerálních pramenech v Kvasech. Právě tyto prameny tvořily základ malých lázní, které měly svůj nízký dřevěný dům u silnice nad řekou. Nacházely se v něm dřevěné vany s vodou, vonící pryskyřicí a jehličím. Huculka přinesla lázeňskému hostu ručník, popřála dobrou koupel a odešla v měkkých kožených sandálech.

Na pohled byli Huculové pěkní lidé, měli bílé košile, vyšíváné kožešinové vesty s červenozelenými střapci na prsou a na zádech, nosili široké kožené opasky pobité cvočky. A ještě pěknější byly jejich ženy v dlouhých košilích z domácího bílého plátna s bohatým ornamentálním vyšíváním na rukávcích, s vlněnými červenými zástěrami, protkanými tenkými stříbrnými nitkami.

Návštěvníci Kvasů si oblíbili výbornou turistickou restauraci „Na Poště“ (majitelka A. Pýchová). Vařila se tu rusínská i česká

Místní poštovní úřad

vatel, z toho 1250 Rusínů, kolem 40 Čechů a Slováků, 160 Židů a ostatních.

Kvasy a tamní okolní nádherná příroda s drsnou horskou scenérií a s nejvyššími podkarpatskými vrcholy byly hojně navštěvovány už od konce dvacátých let 20. století. Ve dnech 21.–28. června 1933 zde pobýval spisovatel a básník S. K. Neumann, který své zážitky popsal v knize „Československá cesta“. Kraj si oblíbila i spisovatelka A. Brtníková Petříková. Své zážitky a dojmy popsala v útlé knížce s názvem „Mezi Huculy“, obsahující dvacet půvabných povídek z tamního prostředí. Okolí Kvasů bylo předmětem zájmu i věhlasných etnografů a geografů – namátkou uvedme práci dr. V. Kubyjoviče „Pastýřský život v Podkarpatské Rusi“ a dílo „Svidovec“ dr. J. Krále.

Etnická identita Rusínů v České republice, 4. část

Vnitřní komunikace rusínské menšiny

Zásluhou používání internetu tvoří Rusíni vnitřně provázanou komunitu. Byť je spolková členská základna Rusíni.cz územně rozptýlená, sociální sítě jí pomáhají rozvíjet vzájemné vazby, poskytovat si informace o možnostech účasti na společenských a kulturních akcích spolku. Podobnou povahu personálních sítí identifikovala analýza ukrajinských imigrantů v Plzni autorů Petra Vašáta a Josefa Bernarda, kteří ukázali na význam sociálních sítí, jež využívají imigranti v rámci etnické komunity (Vašát – Bernard 2015). Aktivní uživatelé sociální sítě (facebook) *Rusnaci v Praze*, kteří reflektují činnost organizace Rusíni.cz, představují podle statutárního zástupce tohoto spolku koncem roku 2015 téměř 1 000 registrovaných účastníků. Na platformě *Rusnaci v Praze* komunikuje cca 400 uživatelů facebooku z České republiky a více než 300 ze Slovenska, z nichž část se

blogu i rusnáckým jazyku ... otec dodnes slaví Vánoce po vašem ... pirohy, holubky anebo leveš je stále na našem jídelníčku.

Podle statutárního zástupce spolku Rusíni.cz zájem uživatelů sociální sítě o některá témata týkající se Rusínů (jejich historie, používání rusínštiny jako spisovného jazyka, postavení Rusínů jako menšiny, jejich ohrožení asimilací v jinoetnickém prostředí apod.), kterým se věnuje zvýšená pozornost na webových stránkách *Holosy.sk*, je nízký. Podobně ani politické otázky o vztahu Rusínů k oblasti Zakarpatské Ukrajiny (či Ukrajiny vůbec) uživatele sociální sítě nepřítahují. Pokud se sporadicky zapojují do komunikace na sociální síti Rusíni z Ukrajiny, deklarující zejména svůj původ z oblasti Podkarpátí, nastolují sice politická témata, ale reakce na ně je malá. Pozornost mladé generace – uživatelů sociální sítě – se projevuje především zájmem o společenské a kulturní aktivity Rusínů. Na sociálních

rusínským dialektem odlišným od ukrajinštiny. Podobně podle výzkumů Hedviky Novotné je otázka rusínské identity spojována u současných imigrantů ze západní Ukrajiny v Česku hlavně s jazykem. Dokládá to výpověď respondentky: „*My v Zakarpatí jsme Ukrajinci, ale nemohu říci, že jsem Ukrajinka, jsem prostě Rusínka. To souvisí především s mateřským jazykem: my nemluvíme ukrajinsky ... čistý Ukrajinec nám vůbec nerozumí ... také zvyky jsou trochu jiné než například na Ukrajině.*“ (cit. dle Novotná 2005: 352, 353) Analogické postoje zaujímají i rusínští imigranti ze Slovenska v spolku Rusíni.cz, kteří se jednoznačně považují za příslušníky samostatné rusínské národnosti, odlišné od ukrajinské.

Spolkový život

Spolkový život Rusínů je vnímán jako jedinečný prostor pro stvrzování národnostně menšinové identity. Jeho průvodním jevem je mj. reflexe postavení menšiny, vlastní kladné hodnocení přítomnosti ve většinové společnosti. Platí-li obecně, že menšina obohacuje většinovou společnost, z odpovědí respondentů jednoznačně vyplývá, že sdílí pocit o své úloze přispívající k obohacování veřejného prostoru, zejména kulturním vkladem. Respondenti ale současně poukazují na to, že většinová společnost zaujímá nejen vůči Rusínům, ale i ostatním menšinám rezervovaný postoj. Starší generace českých Rusínů a sympatizantů SPPR hovoří proto o zapomínání na Rusíny ve většinové společnosti.

Pokud jde o členskou základnu rusínských organizací působících hlavně v Praze, rámcově se člení na dvě části. Trvale usídlená starší generace Rusínů se statutem českého občanství dává přednost členství v SPPR, oproti tomu mladší generace imigrantů ze Slovenska, která se sdružuje ve spolku Rusíni.cz, se prohlašuje za slovenské Rusíny. Vzorek zástupců rusínských menšin ovšem ukazuje, že častým jevem je duplicita členství. Například informátorka z Trutnova nepovažuje za vhodné účastnit se aktivit jen v jednom spolku. Na spolkovém životě oceňuje to, že má možnost být v kontaktu s lidmi, kteří – jak říká – „*mluví mojí řeč a chápou moji kulturu, v jejich společnosti mám pocit vlastní seberealizace*“ (5 – ČR, žena, 50 let). Noví rusínští imigranti ze Slovenska vyhledávají kontakt především na spolek Rusíni.cz, i když formalizovanému členství ve spolku nepřikládají větší význam: „*Členstvo sme zatiaľ neriešili, ale veľmi radi navštevujeme akcie organizované spolkom Rusíni.cz, či už ide o zábavy, plesy, prednášky, máme tak pocit domova.*“ (8 – SR, žena, 30 let).

Na činnosti rusínských spolků se jejich členové podílejí různou měrou. Zájem o spolupráci je u členů spolku Rusíni.cz zejména při pořádání plesů, tanečních zábav či koncertů. V případě SPPR se zájem o systematickou spolkovou práci projevuje v menší míře, nicméně oba spolky společlivě fungují; aktivně pracuje redakce časopisu Podkarpatská Rus (vydává SPPR). Prioritou v činnosti obou spolků je pořádání kulturně-spoločenských akcí, besed, přednášek, workshopů, vzdělávacích akcí a výstav.

ANDREJ SULITKA

Pokračování v příštím čísle

Foto Rudolf Štursa

Děti na polonince „Na věrchu“

postupně usídluje v Česku. Ostatní uživatelé této platformy jsou z Ukrajiny, Polska, Srbska a dalších evropských i mimoevropských zemí. Skladbu uživatelů přibližně tvoří z 52% muži a 48% ženy, ve věku 13 až 65 let a výše. Nejpočetněji je zastoupena věková skupina 25 až 34 let (21% ženy a 19% muži), následuje skupina 35 až 44 let (8% ženy a 11% muži), dále skupina 18 až 24 let (7% ženy a 8% muži), skupina 45 až 54 let (7% ženy a 6% muži) a další méně významné segmenty.

Z uvedeného vyplývá, že věková skladba mužů a žen je vyrovnaná. Na podněty mediátora o pražských společenských a kulturních aktivitách Rusínů reagovalo několik stovek uživatelů facebooku. Statutární zástupce spolku zvlášť pozitivně hodnotí skutečnost, že na jejich platformě sociální sítě komunikují nejenom Rusíni, ale i jejich sympatizanti. Představitel spolku Rusíni.cz identifikuje silnou skupinu uživatelů zmíněné sociální sítě u mladé generace z Česka a rovněž z východního Slovenska, kteří aktivně projevují zájem o společenské a kulturní akce Rusínů žijících v Česku. Vypovídá o tom komunikace ze strany českých i slovenských uživatelů, například: „*Pozdravuju Rusnákiv a praju šťastny Novy rik a aj v ďalších rokoch oslavujete rusnackij Silvester a Novi rik,*“ nebo: „*Náhodou jsem objevil tenhle blog a díky za něj. I když jsem Čech, předky mám ze zboje* [pozn. A. S. – obec v okrese Snina], *ještě tam máme dům ... fandím tomuhle*

sítích se rovněž jen zřídka objevují příspěvky o sociálních problémech migrantů, o pomoci při uplatnění na trhu práce apod. Zástupci spolku Rusíni.cz proto nepovažují za vhodné zabývat se na síti otázkami sociálního postavení či zaměstnanosti imigrantů. Postavení Rusínů hodnotí v tom smyslu, že tvoří integrovanou a stabilizovanou součást většinové společnosti. Komunikace na sociální síti je záležitostí spontánní, zásluhu na tom má mediátor, který přispívá informacemi například o hudebních skupinách, v nichž působí Rusíni, historkami ze života Rusínů apod. A na tyto podněty reaguje bezprostředně i širší okruh uživatelů sítě z Česka a Slovenska.

Za specifický jev v prostředí rusínského společenství lze považovat proces vnitřní mezigenerační diferenciaci. Příslušníci nejstarší generace členů SPPR, kteří se jako imigranti po první a druhé světové válce trvale usídlili v českých zemích, a v současnosti i jejich potomci vnímají citlivě vztah k bývalé Podkarpatské Rusi. Je jim blízká rovněž myšlenka čechoslovakismu. K těmto Rusínům se hlásí i starší generace Čechů (sympatizantů SPPR), pokud uchovávají v kolektivní paměti obraz rodinných příslušníků, kteří v meziválečném období na Podkarpatské Rusi působili. Oproti tomu střední a mladá generace imigrantů z východního Slovenska z členské základny Rusíni.cz neprojevuje zájem o vazby na Podkarpatskou Rus. Svou identitu spojují s deklarovaným rusínstvím a „rusnáckým“ jazykem,

Sportování Rusínů za dob Československa, díl sedmý

Navazujeme na předešlé díly a pokračujeme v líčení přitažlivosti Podkarpatské Rusi pro československé sportovní korporace a promotéry.

Skauti

Jakýmsi předvojem skautingu tu byla organizace PLAST. Sdružovala už od roku 1921 mládež a organizovala tábory, soutěže a cvičení. I tady hrál podstatnou roli politik Bačinský, který se postaral o financování. Podle českých pramenů „šly peníze přes organizaci OSVITA“. Pro české skauty bylo Podkarpatí přitažlivou lokalitou. Nacházeli území nedotčená stavebním a provozním ruchem, klid v přírodě a nerušené podmínky ke svým činnostem. Co tu jen bylo o každých prázdninách tábory a táborníků! Vedoucí a instruktoři tu pro českou, slovenskou i rusínskou mládež působili i opakovaně několik let po sobě. Do druhé poloviny třicátých let měl své smělé plány i Klub českých turistů, ale příprava války vše zhatila.

Velké plány

Řeč bude především o lyžování (očekávaně) a také o automobilismu (nečekaně). Spojitost? Ideálním střediskem pro takzvané severské lyžování (běhy) byl Volovec, označovaný v českých novinách už v roce 1935 za „karpatský Davos“. A také se tu běžecské závody evropského významu konaly. Napomohla tomu i účast nepřekonatelných Seveřanů ze Švédska a Norska. Jména tehdejších vítězů mají zvuk i dnes.

Mapa Československé republiky s naznačeným budováním silniční sítě. Tudy měly dorazit na Podkarpatskou Rus slavné a známé osobnosti automobilového sportu.

A co automobilismus? Od začátku třicátých let byl připravován, a zažil své úvodní ročníky velký distanční závod „1000 mil československých“. Vše mělo souvislost s plánovanou stavbou „Národní silnice Plzeň – Košice“, což měla být páteří komunikace rychlostních silnic pro celou ČSR. Její zdokonalení a rozvětvení s ukončením až na Podkarpatské Rusi předložil vedení země Jan Antonín Baťa. Na podkladě map vydaných po r. 1933 začaly přípravy tras možného rozšíření automobilových závodů právě na Podkarpatskou Rus. Podstatnou roli mělo hrát nejvýhodnější vlakové nádraží tehdejšího Československa ve městě Chust. Zde měla být základna jednoho z etapových cílů závodů. Plánovalo se, že tu nejprve bude vždy jeden den regeneračního volna jezdců i strojů po příjezdu z území východního Slovenska, pak pokračování zpět (spojení na Ťačovo a Veliky Bočkov nebylo dokončeno). Měla tu být nakládká vozů a motocyklů pro ty, co se rozhodli právě zde

své působení v soutěži ukončit. V přípravách se dost angažoval rodák z Chustu, v minulém desetiletí nejuspěšnější absolvent Právnické fakulty v Praze, Rusín Ivan Mondič. U železnic, tj. ve svých státních službách, už zůstal. Jen na doplnění: Znamější než on byla jeho žena Olena, rusínská sochařka, které mimo jiných stál modelem sám prezident Masaryk.

Takové akce a takový rozmach už vyžaduje i účast bank. Přišla. Bankéři tu dělali dobré obchody a mohli si dovolit podpořit významné podniky. Příklad: jedna banka vyřizovala obchody firmy VULCAN, velkovýrobce zápalek a parket. Vyvážela do řady zemí. Od roku 1924 byla evidována jako největší akcionář a.s. SOLO se sídlem v Sušici. Řada připravovaných sportovních podniků měla tak už i náležitě finanční krytí. Škoda, že na mnohé nich už nedošlo...

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ
reprodukce: VLADIMÍR BRADA

Putovanie za historickým osudom busty T. G. Masaryka

Rieka Už vo Veľkom Bereznom takmer po ôsmym desiatkach rokov vydala zo svojho dna dávnú minulosť – kamenný podstavec, na ktorom bola kedysi osadená busta prvého československého prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka. Patrila medzi najvýznamnejšie osobnosti moderných slovenských a českých dejín.

.... Bol letný deň roku 2016. Môj priateľ a súčasník „Голова Великоберезнянської районної ради“ Jaroslav Jurijovič Šukaľ pracoval so svojou partiou chlapov v blízkosti rieky Už, keď tu jeden z nich zazrel pod hladinou vody väčší kus plochého kameňa. Keď zistili, že kameň je opracovaný, zlanárlili automobilovú techniku, za pomoci ktorej vytiahli na breh kameň obdĺžnikového tvaru. Po jeho otočení na ňom zbadali vyrytý nápis „Postaveno 1935.“ Pochopili, že tým kameňom je vlastne podstavec, na ktorom kedysi stála busta prvého čs. prezidenta.

Samotný nález som si nenechal ujsť a po jeho zhladnutí som začal „pátrať“, kto bol v minulosti autorom tohto diela. Podarilo sa mi zistiť, že ňou bola Olena Mondičová (Helena Šinály) narodená 26. septembra 1902 na východe Sedmohradska v obci Gyulafalva v dnešnom Rumunsku. Jej talent ju preduřčil k tomu, že bola prvou Rusínkou, ktorá sa stala profesionálnou akademickou sochárkou v Československu. Nemala ešte ani 25 rokov, keď ju vo svojej pracovni

Podstavec sochy T. G. Masaryka

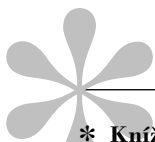
na Pražskom hrade prvýkrát prijal T. G. Masaryk. Tu si mladá sochárka, ktorá už v tom čase mala za sebou niekoľko úspechov, zaumienila, že ho stvárni nie podľa fotografie, ale „naživo“, s čím Masaryk súhlasil. Niekoľko dní jej sedel ako model. Tak vznikla socha T. G. Masaryka, ktorá ju najviac preslávila a ktorá bola slávnostne odhalená v roku 1928 na hlavnom námestí v Užhorode pri príležitosti 10. výročia vzniku

československej republiky. Dnes ju tam však už nenájdete; keď po Viedeňskej arbitráži obsadilo Podkarpatskú Rus horthyovské Maďarsko, noví páni nariadili pamätník odstrániť. Dá sa predpokladať, že podobný osud postihla aj busta T. G. Masaryka vo Veľkom Bereznom, ktorá podľa mne dostupných informácií bola roztavená a kamenný podstavec skončil v rieke Už.

Olena Mondičová prežila vo svojom mladom veku umelecky bohatý život, ktorý však pre ňu nemal šťastný koniec. Rozpad Československa a odchod z Prahy kde Mandičová aj so svojim manželom žila, následne dlhotrvajúca vojna, po nej represálie, to všetko zanechalo na umelkyňu negatívny vplyv. Po vojne sa s usádzajú v Košiciach. Tu skúša začať znovu umeleckú dráhu, preto žiada o prijatie do košickej filiálky zväzu výtvarných umelcov. Komisia však od nej údajne ako vstupné dielo požadovala vymodelovať dojčičku, čo bolo možno zámenkou nevpustiť medzi seba autorku sôch „buržoáznych“ štátnikov, a tak to Mondičová radšej vzdala. Zomrela v zbudnutí 22. marca 1975 vo veku 72 rokov. Je pochovaná na Verejnom cintoríne v Košiciach.

P. S. Snahou Jaroslava Šukaľa je vrátiť časť spoločnej histórie vo forme plastiky T. G. Masaryka späť do Veľkého Berezného. Viz článok Chystá sa znovuzrodenie busty TGM vo Veľkom Bereznom na str. 7 tohoto čísla.

Ing. ROMAN GALLIK

* **Kníže Laborec hlídá i Muzeum rusínské kultury**, čteme v článku na serveru rusyn.sk. Nadace Dřevěný kostelík Habura darovala Muzeu rusínské kultury v Prešově repliku sochy knížete Laborce při příležitosti desátého výročí vzniku muzea. „Odkaz našich předků je hlavní úlohou našeho muzea. Musíme ho udržovat, šířit, propagovat a vést k němu mladou generaci,“ řekla na tradiční akci Dny Habury ředitelka Muzea rusínské kultury Oľga Glosíková. Plastika knížete je tu zatím jedinou sochou a stojí na čestném místě – hned u vstupu do muzea. Návštěvníkům pak odborníci z této instituce samozřejmě doporučují i návštěvu Podkarpatské Rusi. Unikátní socha vznikla v r. 2012 jako prototyp, na jehož základě vytvořil akademický sochař Ján Ťapák originál ze svařovaného bronzu. Stojí na kopci zvaném Vršok

prošel,“ soudí Daniška. Čára získala na letošním karlovarském filmovém festivalu jedno z hlavních ocenění - Cenu za režii.

* Prof. Ivan Pop pokračuje na serveru rusyn.sk v portrétování významných osobností rusínských dějin a těch, kteří s nimi měli, ať už jakkoliv, něco společného. Tentokrát představuje **Josifa Zmije-Miklošika** (*20. 3. 1792 Slovinky, † 1. 12. 1841, Prešov), malíře Prešovské diecéze. Studium malířství dokončil v Itálii v letech 1822–24. V letech 1824–30 působil ve Vídni. Malířem prešovské diecéze se stal v roce 1830. Maloval ikonostasy, portréty duchovních hierarchů, ale i bohatých prešovských měšťanů.

* Další portrét je věnován **Antonínu Zemanovi** (*3. 6. 1891 Střibřec v Třeboně, †?), důstojníkem čs. armády, pplk. pěchoty. Prošel

hola v Medzilaborcích slavnostně odhalili **rodokmen** umělce, po kterém je muzeum pojmenováno. 6. srpna by oslavil devětaosmdesát narozeniny.

* V této souvislosti se sluší poznamenat že letos na podzim oslaví „půlkulaté“ narozeniny hlavní kurátor Muzea Andyho Warhola, jeden z jeho zakladatelů a emeritní prezident Společnosti Andyho Warhola **PhDr. Michal Bicko, Ph.D.** Narodil se 12. 10. 1952. V červnu tr. byl v Praze oceněn Mezinárodní cenou TREBBIA.

* Ke zvonici nad obcí **Hostovice** v okrese Snina vede **nová naučná stezka**. Vybudoval ji Klub vojenské historie Beskydy, který taky zorganizoval jeho slavnostní oficiální otevření. Stezka je dlouhá více než dvanáct kilometrů.

* Prvním **ředitelem** nově vzniklého slovenského **Fondu na podporu kultury národnostních menšin** se stal novinář **Norbert Molnár**. Za dobu své profesionální kariéry působil jako redaktor, zástupce šéfredaktora a poté i šéfredaktor deníku Új Szó. Mezi jeho první úkoly patří vyřešení sídla Fondu, kompletně všech jeho orgánů podle zákona o Fondu na podporu kultury národnostních menšin, a taky vypsání úvodní výzvy – a to do konce tohoto roku.

* V červenci se konalo několik **pietních shromáždění k výročí největšího masakru Čechů za druhé světové války**. Odehrál se v Českém Malíně na Volyni. Důvod zabíjení i pachatelé jsou stále záhadou. 13. července 1943 porazili ozbrojenci v německých uniformách tři sta sedmdesát převážně českých obyvatel vsi, kterou v devatenáctém století vybudovali čeští kolonisté. Z toho sto šedesát jedna žen a sto pět dětí. Většinu Čechů zaživa upálili ve stodolách. Z různých důvodů se zachránilo jen několik desítek malínských Čechů, většina z nich proto, že byli vybráni k dopravě potravin, nábytku a dobytka do německých vojenských skladů. Dalšími několika uniklo proto, že byli v den masakru zrovna na nákupu ve městě. Dodnes není zcela jasné, kdo tehdy Němcům při pogromech asistoval. Ukrajinci to vesměs svádějí na Poláky, Poláci se snaží dokázat, že to byli Ukrajinci.

* Poslanci Prešovského samosprávného kraje schválili **rozdělení dotací** v objemu 464 tisíc eur. Finanční injekce podpoří veřejné prospěšné aktivity v oblasti kultury a sportu. Příjemci finančních prostředků jsou města, obce, neziskové organizace, občanská sdružení, fyzické a právnické osoby ze zmíněného regionu.

* **Divadlo Alexandra Duchnoviče v Prešově** otvírá sezonu: 13. září byla uvedena hra Michaila Jevgrafoviče Saltykova – Ščedrina O dvou generacích plná fantazie, nadneseného nonsensu, hravosti, lyriky i bizarnosti, a o den později, tedy 15. září, představení inscenace Slávy Dabnerové Solo Lamentoso. Jak se dočítáme na stránkách divadla, jde o neskutečný příběh podle skutečného události, kdy jedna z obyvatelek konkrétního domu ve Štúrově terorizovala spolubydlící v celém baráku hlučnou operní hudbou. 20. září pak Duchnovičovo divadlo uvádí hru Fjodora Michajloviče Dostojevského Posedlí v vzpouře mladých lidí v jednom provinčním ruském carském městečku. **top**

Kresba Fedor Vico

Jen s tím svým rusínismem moc nevycházej na světlo boží, raději nadále zůstaň ve stínu zapomenutých předků!

v Habure; v jeho podstavci je uložena prstf 112 obcí, které leží na toku řeky Laorec. Kníže v prešovském muzeu má výšku 2,5 metru a váží 150 kg. Jde o střední model originálu.

* **Dny Habury** (8. a 9. července) nalákaly do místního amfiteátru tentokrát na tisíc návštěvníků, milovníků a vyznavačů rusínské kultury, tradice, hudby a divadla. Letos byl festival spojen i s vysvěcením obnoveného římskokatolického kostela sv. Mikuláše a také chrámu řeckokatolického. Návštěvníci akce si tak odnesli jak kulturní a společenské, tak i duchovní zážitky.

* Jaroslav Daniška hodnotí **film Petera Beb-jaka Čára**, jehož děj se odehrává na slovensko-ukrajinské hranici v polovině 90. let minulého století, těsně před vstupem Slovenska do Schengenského prostoru. „Film Čára ukazuje hranici mezi slovenským a ukrajinským světem,“ píše autor a pokračuje: „Slovenský mafian si myslí, že zločin potřebuje určitě hranice, aby byl udržitelný. Ukrajinský přemýšlí obráceně. Film jsem viděl v amfiteátru s asi tisícovkou diváků. Dostat lidi do kina a neslyšet jejich bučení po filmu, to je dvojitě síto, kterým snímek úspěšně

boji první světové války, v Československu byl aktivním důstojníkem a v roce 1930 byl v hodnosti majora přeložen do Chustu na Podkarpatské Rusi k 45. pěšímu pluku „Rumunskému“. K 1. prosinci 1936 byl jmenován velitelem praporu Stráže obrany státu Chust a 1. ledna 1937 byl povýšen do hodnosti podplukovníka pěchoty. V dubnu 1948 byl nucen odejít do výslužby.

* Internetové stránky rusyn.sk přinášejí i materiál Jiřího Plachého nazvaný **Zpráva pplk. Antonína Zemana – Barovského o událostech na Podkarpatské Rusi v březnu 1939**. Rozhodnutím Saint-Germainské mírové smlouvy ze září 1919 byla Československu definitivně přičtena Podkarpatská Rus, která se měla stát autonomní součástí republiky. Princip autonomie tohoto území byl začleněn i do československé ústavy z roku 1920. Z mnoha důvodů však v následujících osmnácti letech nebyl naplněn. V letech 1938 a 1939 tu probíhaly dramatické události, a to jak na vnitropolitické scéně, tak i co se týče nebezpečí, provokací a posléze okupace zahraničními vojsky. Více na serveru rusyn.sk.

* V Muzeu moderního umění **Andyho War-**

Deportace Židů z Podkarpatské Rusi

Publikujeme část textu studie, kterou gymnazista Jakub Vlach letos úspěšně obhájil v studentské odborné soutěži. O jeho historických aktivitách jsme psali v minulém čísle PR. Na rozšíření svého tématu Jakub dále pracuje.

Židé nacházeli už v 19. století na Podkarpatsku útočiště, když opouštěli své rodné země, zejména Polsko a Ukrajinu, kvůli krvavému pronásledování a vraždění. Koneckonců za svůj domov si ji kdysi zvolili i ti, kterým byl po tolerančních patentech v letech 1840 a 1849 umožněn volný pohyb. Tak se Podkarpatská Rus stala srdcem východní židovské kultury, a byla jím až do hromadných deportací roku 1944.

Po první světové válce bylo Československo jediná evropská země, kde Židé byli uznáni jako etnická skupina a byla jim přiznána menšinová práva. Dokonce vytvořili politickou stranu pod názvem Židovská strana, která měla i své zastoupení v Parlamentu. Jedním z cílů ČSR byla i snaha zavést hebrejský školní systém na Podkarpatské Rusi. A tohoto cíle se podařilo dosáhnout. Vznikla dvě hebrejská gymnázia v Mukačevě a Užhorodě. Židé tu tvořili více než polovinu obyvatel. O těchto dvou městech můžeme mluvit jako o židovských centrech.

Židovská komunita byla na Podkarpatsku různorodá. Ve městech žili spíše bohatší Židé s akademickým vzděláním, ale většina se živila podnikáním či pracovali jako řemeslníci. Velmi chudí Židé obývali oblast Vojvodiny, kterou můžeme poznat v literárních dílech Ivana Olbrachta.

Podle pamětníků byla mezi dvěma válkami pro meziválečnou společenskou i politickou atmosféru příznačná vysoká národnostní i náboženské tolerance podporovaná přímo nebo nepřímo demokratickým systémem ČSR. Na Podkarpatské Rusi žili v podstatě v míru a klidu Rusíni, Maďaři, Rumuni, Češi, Židé atd.

Před začátkem 2. světové války žilo na Podkarpatské Rusi 110 tisíc židovských obyvatel. Přibližně se jednalo o více než 15% tamějšího obyvatelstva. Už ve 20. letech 20. století byly organizovány antisemitské demonstrace a poměrně početná skupina obyvatel, která obdivovala totalitní režimy, situaci nezlepšovala.

Podmínky židovstva se začaly zhoršovat hned po vídeňské arbitráži roku 1938, kdy Maďarsko získalo jižní část Slovenska až k městu Košice. Po puči Szálasiho Šípových křížů v roce 1944 byla svržena Horthyho vláda a nastolen skutečný nacistický režim. Vojska třetí říše obsadila v březnu téhož roku Maďarsko včetně Podkarpatské Rusi. Vydána byla obdoba norimberských zákonů, na jejichž dodržování dohlíželo četnictvo. Ale i přes tato negativa se Maďarsko snažilo zachránit nejen uprchlé polské Židy před masakry v jejich rodné zemi, utíkali sem i Židé např. ze Slovenska. V létě roku 1941 vstoupilo Maďarsko po boku nacistického Německa do války proti Sovětskému svazu. Z Podkarpatska bylo vypovězeno na pochod do Kamence-Podolského na 20 tisíc Židů, kteří neměli maďarskou

státní příslušnost. Bylo to v době, kdy maďarská správa registrovala všechny Židy žijící pod její nadvládou. Od tohoto dne žádný Žid nemohl opustit místo svého bydliště. S úkonem vyhnání nemaďarských Židů osobně souhlasil Miklós Horthy, bylo to jedno z jeho nejkontroverznějších, odsouzeníhodných rozhodnutí. Údajně se mělo jednat pouze o jakési „vysídlení do vlasti“. Většina těchto Židů byla téhož roku zastřelena na břehu řeky Dněstr. Několika mužům se podařilo uprchnout a vrátit se domů. O hrůzách, které viděli, informovali tamější židovskou obec, a také byla podána písemná zpráva úřadům v Palestině, ale byla označena za nepravdivou.

Německo obsadilo 19. 3. 1944 maďarské území, o deset dní později prohlásilo, že maďarští Židé (osudy podkarpatských Židů si byly po obsazení s maďarskými velmi podobné) budou bez výjimek vyhlazeni. Od toho dne museli Židé povinně nosit na oděvu označení žluté Davidovy hvězdy.

Prodej dřevěného nářadí na Masarykově náměstí v Užhorodě, 30. léta 20. století

Začátkem dubna roku 1944 rozhodl maďarský ministr vnitra po jednání s Adolfem Eichmannem o deportaci podkarpatských Židů. První deportace proběhly už 15. a 16. dubna v městech Mukačevo a Užhorod. O měsíc později Eichmann ve Vídni vytvořil plán hromadných deportací. Pro oblast celého Maďarska bylo zvoleno 137 vychozích stanic. Z nich přes Košice-Prešov-Muszyna-Tanow-Krakov vyjízděly denně dobytčí vagony přímo do Osvětimi. Zde probíhala selekce. Velmi často se jich osobně účastnil doktor Mengele. Vybíral ty mladší, kteří ještě byli schopni pracovat a odtrhl je od zbytku rodiny, který pak zahynul v plynové komoře. Ženy a dívky, které byly ještě po otročské práci v tábore schopné dále pracovat a prošly dalšími selekcemi, byly posílány do dalších táborů po celém Německu. Pracovaly ve zbrojním průmyslu a dalších továrnách.

Počet deportovaných z jižního Slovenska

a Podkarpatské Rusi činil 117 544 osob. Pro zajímavost uvádím porovnání s celkovým počtem deportovaných Židů ze všech oblastí okupovaných Maďarskem: celkem bylo deportováno do koncentračních táborů 409 419 osob.

Zvláštní byl transport z 2. června 1944, kdy byly vypraveny vagony s dvěma tisíci židovských žen, který nemířil do Osvětimi, ale do Německa na práci. Ženy odklízely trosky po bombardování nebo pracovaly v Kruppových závodech.

Mnozí muži byli nuceni opustit svoje domovy a pracovat na ukrajinské frontě, vypomáhat se stavbou silnic nebo při vyhledávání min. Někteří z nich se podařilo dostat na sovětskou stranu. Ani tady je nečekalo štěstí, byli vězněni v sovětských zajateckých táborech.

V současnosti je možné díky publikacím dohledat seznamy deportovaných z oblastí tehdejšího Maďarska; literatura je přístupná veřejnosti. Například několikadílná publikace *Names of deported jews from Hajdu county* v Židovském muzeu nebo deportační knihy v Ústavu totalitních režimů. Obdivuhodná byla pospolitost a snaha židovských obcí pomáhat těm, kteří měli štěstí a ještě nebyli deportováni. Svoje výsadní místo zaujímal tzv. „Pracovní skupina“ v čele s Gisi Fleischmannovou, jež se skládala ze sionistů, rabínů a asimilovaných Židů. Vypracovali speciální záchranný plán. Členové skupiny podpláceli důstojníky SS, a tak se jim dařilo zachránit několik zbývajících židovských obyvatel. Pomáhali s vyhazováním železničních tratí do povětří, šířili letáky o válce, ukrývali partyzány, obsluhovali rozhlasové vysílačky a vyzývali k odporu.

Po válce tvořili třetinu československých Židů tzv. optanti. Tak se nazývali Židé, kteří opustili Podkarpatskou Rus a usadili se zejména v oblasti bývalých Sudet a byli židovské národnosti.

Na konci této kapitoly chci zmínit unikátní tzv. *The Auschwitz album* (Osvětimské album), které je volně přístupné na internetových stránkách *Yad Vashem* (jeruzalémský památník, který je zároveň archivem, výzkumným ústavem a muzeem). Věnován je šesti miliónům obětí šoa. http://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/album_auschwitz/arrival.asp

Album tvoří fotografie transportovaných Podkarpatských Židů do vyhlazovacího tábora Auchwitz-Birkenau. Nálezky tohoto jedinečného alba, jež je důkazem holocaustu, Lili Jacob, je původem z Podkarpatské Rusi. Lili poznala na fotografiích několik svých příbuzných a na jedné dokonce sama sebe.

Album dokumentuje příjezd vlaku po prodloužené trati až do Břežinky začátkem léta 1944. Tento krok měl třídění Židů urychlit. Na webových stránkách památníku je dokument rozdělen na šest částí – příjezd, selekce, dvě sekce jsou věnovány „šťastnější“ skupině vybrané na práci, Kanadě – místo, kde se v Osvětimi třídil zceizený majetek, a těm, kteří byli odsouzeni jít na smrt.

Totožnost fotografa dodnes neznáme.

JAKUB VLACH

(Z rozsahových důvodů jsme vypustili odkazy na prameny a literaturu, zájemcům je můžeme na požádání zaslat.)

Foto Rudol Hülla, Slovenská knižnica NK ČR

Jak se slavil 28. říjen v Užhorodě

Slavný 28. říjen se příští rok dožívá stého výročí. Jako významný den byl slaven po celé trvání první republiky, s nadšením byl obnoven po porážce nacismu. V době nesvobody, za vlády autoritativních režimů, byla jeho připomínka nežádoucí. Od komunistického puče v r. 1948 docházelo k postupnému vytěšňování data vyhlášení československé nezávislosti z povědomí občanů a den vyhlášení samostatného státu byl nahrazen termínem „den znárodnění“. Polistopadové zklamání z vývoje, který u nás nastal přelivem komunistické moci v hospodářský vliv vedlo k tomu, že i starší generace, pro kterou demokratické hodnoty nejsou neznámým pojmem, často ztrácí chuť oslavovat současný systém, který jen obližně vstřebává principy demokracie.

Slavnost s lampióny, hudbou a nadšením

Kdysi to však bývalo jinak. Vybavily se mi oslavy dvacátých osmých říjnu v Užhorodě, hlavním městě Země Podkarpatské, kde jsem prožil dětství a část mládí; země mnohonárodnostní, kde bylo možno očekávat i zdrženlivé postoje vůči československé státní správě.

Poslední 28. říjen se slavil v r. 1937. Jako vždy začínal v předvečer lampiónovým průvodem, bylo čestnou záležitostí být při tom. Ten večer se změnil v mohutnou podívanou pro občany z města i širokého okolí. Žulovou dlažbou otřásala děla 12. dělostřeleckého pluku, tažená šestispřežními, sledovaná 36. pěším plukem, oddíly kavalerie, družinami sokolského žactva, dorostenců, žen a mužů v tradičních štejnokrojích, Dělnickou tělocvičnou jednotou, členy Orla, nekonečným proudem skautských oddílů, českých, ruských, rusínských, maďarských a Makabi, jak zněl název židovských skautů. Následovaly dobrovolné organizace, Masarykova liga proti tuberkulóze a jiná humanitární sdružení, která měla pro život v nejchudší krajině naší republiky nezastupitelný význam. Večerem se nesly tóny vojenských a skautských polnic, znovu a znovu se připomínajících skotačivou, melodickou pochodovou fanfárou, kterou pěchotě armády nově vzniklé republiky vložil do vlnku hudební skladatel Josef Suk. Následovaly školy bez rozdílů vyučovacího jazyka, dítká, třímající lampióny a československé vlajčky, rodiče s batolaty v náručí; celý tento světlý průvod se v nekonečném proudu valil kupředu. Na jeho konec se zařazovali přihlížející diváci, rovněž s lampióny, a celá jeho civilní část zamířila na nábřeží řeky Uže,

vinoucí se středem města, kde s hlavami pozvednutými k noční obloze sledovali prostíčky ohňostroj, či spíše jen rej světél, vynášených střelbou barevných světlic z vojenských signálních pistolí. A přece oslnivý, zrcadlící se na klidné, temné hladině, podtrhující slavnostnost okamžiku. S pohasínajícími světly se účastníci této slavnostní akce pomalu rozcházeli s upevněným vědomím o spořádaném státu, státu pro občany a jediné demokracii v ohrožené střední Evropě. Nikdo nebyl k účasti na oslavách nucen, za neúčast nehrozil postih, být při tom považoval každý za věc cti. Byl dokladem jednotící síly Československého státu, požívajícího přirozenou autoritu u všech občanů této od Prahy nejvzdálenější země.

Oslavy 28. října pokračovaly následujícího svátečního dopoledne opět na nábřežní promenádě, kde po kratičkých slavnostních projevech posádková hudba, řízená známým kapelníkem a skladatelem Josefem Potužníkem a vyteskávaná korzujícími, slavnostně oděnými občany, vyhrávala své řízné pochody, koncertantní skladby a populární směsi, z nichž nejoblíbenější byla Prodaná nevěsta. Jako mladý chlapec jsem si ani neuvědomoval, jak významnou kulturní roli, v době bez rozhlasu, natož pak televize sehrávaly vojenské hudby v zapadlých koutech republiky.

Vzpomínám rád na školní oslavy v Užhorodě, na projev ředitele, dokládající význam památného dne, na přednesy básní ve vztahu ke vzniku samostatného státu; na gymnaziální pěvecký sbor, přednášející slavnostní sbory Smetanovy, Janáčkovy, Foersterovy a dalších a dalších autorů. Už od obecné školy, kdy v slavnostně vyzdobené tělocvičně každoročně probíhaly žákovské oslavy, v nás rostlo vědomí slavnostního okamžiku, pocit sounáležitosti ke státu, pocit, že je náš, a že jej v případě nutnosti budeme hájit. Vzpomínám na sepětí s historii, na Brožíkovy obrazy na stěnách školních chodeb, vyzvedávající slavné okamžiky našich dějin, na zasvěcené výklady našich učitelů, kteří si našli v náročném výuce i chvílku na extempore o morálce, slušném chování, toleranci, úctě ke stáří, o ohledu ke slabým, bezmocným, o gentlemanství ve vztahu k partnerům.

Absence tohoto souboru mravních principů je těžkou zátěží pro civilizovaný vývoj společnosti, ztratily se v komunistické éře a nepodařilo se je obnovit. Není totiž zřejmé, kdo by to měl udělat. Vlajky se 28. října budou třepotat jen

na státních budovách, pouze na rozkaz, přesně dle vyhlášky. Pocit sounáležitosti ke státu neexistuje. A zřejmě se na tom nic nezmění. Asi to už není potřeba. Jsme v EU, vládne euro, občas přetrumfnuté dolarem. Tady pro tradicionalisty není místo. A národní identita? Co to je?

Není všechno ztraceno

Tím by moje vzpomínání mohlo končit. Ale jedna příhoda změnila můj záměr. Na počátku nedávné oslavy – a ty se konají každoročně v Brně u Masarykova pomníku 7. března, 14. září a 28. října – jsem na budově Lékařské fakulty zahlédl podivný obraz. Na okraji střechy, v té době v opravě, si posedali řemeslníci, pokrývači a tesaři, většinou mladí lidé, jako na hřadlo na okraj krovu, s nohama volně spuštěnými přes kraj římsy. Pozorně sledovali projevy, kladení věnců, recitaci básně, koncertní vložku posádkové hudby, a po odeznění státní hymny se vraceli ke své práci. Jak to, že všichni vydrželi, jak to, že se nikdo nevzdálil? Byl to ten pocit prožitku něčeho slavnostního, pohled někam, co zatím zůstávalo skryto, možnost slyšet něco o osobnosti, tak často citované, kterou se mnozí rádi zaštiťují?

Myslím, že je nezadatelnou úlohou školy nabídnout žákům vědomí naší tisícileté existence v tomto prostoru, který se přetvářel, aby se ustálil v podobě Země Koruny České v neměnné hranici, definované v každé renomované encyklopedii, s historii slavnou i trpkou, ale vždy se napřimivší i po těžkých ranách, které udělují dějiny.

Připomínku naší historie tedy máme. Ale proč jen za účasti pamětníků? Narušilo by vyučovací program školy, kdyby na střídačku posílala celé třídy žáků na oslavu památných výročí? Těch několika, které v roce máme? (Pak bychom se ovšem patrně nemohli „potěšit“ odpovědí, jak jsme ji slyšeli v televizi na dotaz reportéra „proč máš dnes volno?“, kdy po chvíli usilovného přemýšlení jednomu mladému tázanému konečně svítilo: „No přece je otevřeno Tesco, můžeme tam jít!“)

Rodina a také škola se vzdělanými a osvědčenými učiteli, funkční Ministerstvo kultury a kvalitní média s redaktory, kteří znají dějiny a také svou zodpovědnost – to je klíč k poznání a zachování národní identity. Ke kultivovanému chování, k vzájemné toleranci, ke vstupu do civilizovaného světa. Je to tak nespílitelný úkol?

MUDr. MIROSLAV ILEK

Chystá sa znovuzrodenie busty TGM vo Veľkom Bereznom

Na konci augusta t. r. sa na podnet predsedu Veľkoberežňanskej rajónnej rady pána Jaroslava Shukala stretli na pôde jeho úradu zástupcovia Ukrajiny a Slovenska za účelom pripravovanej dobrovoľnej zbierky na zhotovenie busty Tomáša Garrigua Masaryka, ktorá stála na námestí do roku 1938 v meste Veľké Berezne – ukrajinsky Великий Бerezний (Velykyj Bereznyj). Iniciatíva, ktorá sa stretla s pozitívnym ohlasom aj mimo územia mesta, vznikla na základe nálezu podstavca v roku 2016, na ktorom bola umiestnená busta I. československého prezidenta.

Zriadením transparentného účtu bola poverená ukrajinská strana. Predpokladané náklady na zhotovenie podstavca a samotnej busty TGM

predstavujú sumu podľa autora diela, zaslúženého umelca Ukrajiny sochára Michaela Belenyho, približne 5 tisíc eur.

Naším spoločným cieľom je takmer po ôsmych desaťročiach prinavrátiť bustu Tomáša Garrigua Masaryka do nášho mesta. Tá bola u nás odhalená za I. ČSR a v minulosti predstavovala významnú dominantu. Bola svedkom a dejiskom významných spoločenských a kultúrnych podujatí až do doby, kedy ju odstránili a zničili maďarské hortovykové vojská – povedal v úvode stretnutia Jaroslav Shukal.

Busta, ako sa vyjadril autor diela Michael Beleny, bude bronzová s celkovou výškou akú mala aj tá predošlá. Odhalená by mala byť k 100. výročiu vzniku I. Československej republiky, teda 28. októbra 2018 a umiestnená by mala byť v parku na mieste predošlej busty, ktorej autorkou bola známa sochárka Olena Mondič.

Ing. ROMAN GALLIK

Родный край

Додаток до новинки *Podkarpacká Rus*

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духовный

Маріяповч – путницьке місце Русинів

В августі, з нагоди святкованя Праздника успенія Пресвятой Богородіці, в малім мадярськім містечку Маріяповч шторік приходять грекокатолицький одуєт. Хоць містечко находить ся на території Мадярьска, як раз Маріяповч было вызначным путницькым місцьом грекокатоликів із Пряшівскої і Підкарпатської Руси. А русиньскы путници з днешньої Словакії і України на тото місце ходять молити ся ку чудотворній іконі Пресвятой Богородіці доднесь.

Повч – Маріяповч

Маріяповч находить ся у Саболочко-сатмарьскій жупі. О історії малого села, з котрого выросло тото містечко аж так много інформації не є. Назва Полх або Повч першыраз появлює ся в документах із 1280-го року. Село од XIV. столітя належало родині Баторійовых а пізніше, од XVIII. столітя, родині Каролійовых. Вызначным про село є рік 1696.

Ікона

В тых часах мала Грекокатолицька церьков в Повчі деревяну церьковцю, котра ничім в тім часі не одрізняла ся од інших церьквей. Втогдышній священник Данієл Папш намагав ся обновити в церькві іконостас. На тото хотів грошы єден вірник, Ласло Чігрій, котрый хотів пожертвувати на іконостас грошы із вдячності за высвободжіння із турецького заятя. Ікону Пресвятой Богородіці написав брат священника Штефан Папш в році 1675 за шість золотых толярів, котры Чігрій хотів заплатити, но його родичі бідували, же то барз висока ціна. Наконєць за ікону заплатив Повчан Лорінц Гурта.

Папш ікону написав темперовыма фарбами на дочку із явора. Коло того строго дотримував правила писаня ікон. За восточным церьковным уменьом тота ікона Богородіці належыть міджі тзв. тін Годогітрії. По Другій світовій війні была ікона рештаврована і втогды на ній обявили напис, котрый собі там якбач дав Папшом записати Чігрій, який наперед ікону обідав. На іконі ся пише: „Я, раб Божий, дав єм зробити тоту ікону на одпущіня моїх грівів.“ Тото рештаврованя доказало, же ікона є досправдовым скарбом, котрый був міджічасом бароково перемальований. Двадцять років по тім, што была ікона написана, стало ся чудо – ікона слызла. Было то конкретно в році 1696, дня 4-го новембра, што є ікона записала до історії.

Рыдаюча чудотворна Богородіця

Што ся властно в тот день стало? Почас святой літургії, почас анафоры, єден рольник, котрый ся звав Мигаль Еорій, із несподиваньом збачив, же на іконі, із оч Богородіці течуть слызы і на її лицо видно біль. Не тырвало довог і тота вість рознесла ся міджі людей. Такої на другий день велика кількість віруючих зышла ся в церькві, пришли і цісарьскы офіціры, воньскы духовны, урядници зо жуны.

Пришов і римокатолицький священник зо сусіднього села, котрый ку іконі підняв дітину єдного офіціра і тота дітина, по дотулінно ся іконы, выздоровила. Щастлива матір із вдячності, же Богородіця наворачила здоровля її дітині, взяла пацерку і дала їх перед ікону. І тым ся зачала традиція, котра тырвать доднесь. Люди приходять перед ікону Богородіці в Маріяповчі і приносять цінности, котры зохабляють коло іконы як подяку за то, же ім Богородіця помогла.

Слызіня образу тырвало од 4-го новембра до 8-го децембра із перервами. Почас того пришов до церькві і велитель цісарьского войска із своїм супроводом. Тото войско стримовало ся коло Тісы а його велительом був граф Корбеллі. Граф собі поперецерав ікону і слызы повтерав хусточков. Коло того было участных коло трысто людей, міджі нима были і лутераны ці кальвіны. Было то властно розсліджованя цілого припаду, котре нарядив ягерьскый римокатолицький єпіскоп. Пак ся 26-го децембра 1696-го року зачали записовати выповіді свідків. Цілком 36 людей свідчіло о слызіно іконы. Генерал Корбеллі загнав єпіскопови властноручно написане выголошіня, котре дістав і цісарь. Тоты записніці суть днесь в збірках Універзітній книжніці в Будапешті. На основі тых свідочькых выповідей Дьордь Фенешій, ягерьскый єпіскоп, дозволив публіковати вість, же грекокатолицька церьков в Повчі стала ся місцьом чудотворного слызіня іконы Пресвятой Богородіці.

Леополд I., австрійскый цісарь і угорьскый краль, на жадность своей жены Леопольды і на раду своего каноника Марка Дациана нарядив чудотворну ікону перенести до Відня. Кідьже тото збунтовало домашніх людей, і цісарь ся бунту бояв, до Повчі у фебруарі 1697-го року пришов в супроводі войска. Віруючі не хотіли доволити, жебы ікона была взята і перенесена до Відня, но на просьбу священника перестали з бунтом і так за участі віруючих ікона была зо села взята. Процесія з чудотворных іконов пришла до Відня 4-го юлія в році 1697. Дали єй до каплиці называной Фаворіта, де тот скарб приля цісарьска пара. По довгых святкованях той дії пак ікона была уміщена в Домі святого Штефана.

Друга чудотворна ікона

Вже коло перенесіння іконы до Відня зробило ся вєце копій. В Мадярьску суть теперь копії в Будапешті і Острігомі, в Австрії є сім копій іконы в різних храмах. Дакілько копій мож найти і в Німецьку ці Швейцарії. І до Повчі дістала ся єдна копія. О походжіню сучасной іконы, котра находить ся в Маріяповчі, суть дві теорії. Єдна, же тоту копію зробив коло переносіння іконы до Відня незнамый сзугьський маляр в Барці коло Кошыць. Другов теорійов є, же повчаньскый священник жадав од цісара вернутя іконы. Цісарь написав до ягерьского єпіскапа, же з оригінальной іконы дає зробити копію і тоту подарує церькві в Повчі.

Но і наприк тому, домашні віруючі барз

смутили за оригіналом. Свою важность теперішня ікона здобыла аж по тім, кідь єднако як перша ікона, тота копія так само зачала слызити. Стало ся так 1-го, 2-го і 5-го августа 1715-го року. І теперішня повчаньска ікона слызла іщі раз. В децембрі 1905-го року. З перервами чудо коло іконы тырвало майже цілый місяць. Тото зачала розсліджовати як церьков, так і світськы уряды. І єдны і другы слызіня потвердили.

Базиліка

На основі чуда, котре ся стало в Повчі, штораз вєце путників зачало ходити молити ся до той церькві. Поступно на тото місце пришли отцьове Василянны, котры там засновали монастырь і збудовала ся і нова, вєкша церьков, котра є властно частьов монастырьского комплексу. Монастырь дав будувати мукачівскый єпіскоп Михаїл Емануїл Ольшавський. В році 1915 до Маріяповчі пришли і Василянны з Монастыря Сошествія св. Духа в Краснім Броді, кідьже тот монастырь був почас боїв зничений. Місце здобывало штораз вєкше значіння про релігійный жывот наперед Мукачівскої єпархії, а пак і єпархії, котры ся зродили з мукачівскої – Пряшівскої і Гайдудорозької. Історичны документи свідчать, же 8-го септембра 1946-го року, з нагоды 250-ой річніці першого слызіня іконы, коли ся церьков посвятила по цілковой внутрішній і вонкашній реконструкції, пришло на святкованя 250 тисяч віруючих. О два роки пізніше папа римський Пій XII. уділив тій церькві титул базиліки – папского храму.

Русиньске путницьке місце

То, же територія, в котрій находить ся і Маріяповч, была територійов Мукачівскої грекокатолицькой єпархії, село, пізніше містечко, стало ся путницькым місцьом вшыткых Русинів, котры належали під тоту єпархію, яка мала свою юрисдикцію угорьськыма землями. І кідь ся пізніше конститувовали новы єпархії, котры ся одділили од Мукачова, русиньскы віруючі аж до часів комуністичного режіму ходили на тото путницьке місце, котре все брали за своє.

По роспаді совітского блоку а тым і закінчіння влады комуністів, віруючі з Пряшівскої і Підкарпатської Руси знова собі нашли путь до Маріяповчі, де ходять доднесь. Отцьове Василянны із Краснобрідьского монастыря шторік роблять путь до Маріяповчі на центральный – головный одуєт. Кошыцька єпархія робить шторік свою властну путь до Маріяповчі в септембрі. І Мукачівска грекокатолицька єпархія вернула ся ку традиції пувованя ку чудотворній іконі і робить свої пути до того історичного русиньского релігійного центра. І не мож не спомянути, же многы віруючі ходять на тоты одуєты і окреме, самы, так, як то колись робили їх предкове. І так мале містечко в днешнім Мадярьску є доднесь так дакує і нашим, русиньськым.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Co jsem se dozvěděl na Prešovské univerzitě

Letos na jaře jsem absolvoval na Univerzitě v Prešově Letní školu rusínského jazyka a kultury, Studium Carpato – Ruthenorum. V rámci historie jsme byli seznámeni mj. i s rusínskými reáliemi. O některých zajímavostech bych se chtěl zmínit.

Nejlépe jsou na tom (z národnostního hlediska) Rusíni ve Vojvodině. Jejich varianta rusínštiny je kodifikována již od roku 1923 a je jedním z úředních jazyků Vojvodiny. Mají svoje školy až po univerzitu, noviny, časopisy, rozhlasové a televizní vysílání.

V nedalekém Maďarsku mají Rusíni svého zástupce v parlamentu, přestože jejich počet je v současnosti odhadován na necelých 10.000 osob.

O něco složitější postavení mají Rusíni v Rumunsku a na Slovensku. Ještě komplikovanější je situace Rusínů, od poloviny 19. století přejmenovaných na Lemky, v Polsku. Ale ve všech těchto případech je řešení problémů zcela v rukách samotných Rusínů v příslušných státech.

Bohužel, toto nelze tvrdit o Rusínech na Podkarpatské Rusi. Zde je jejich počet odhadován na něco přes 800 000 příslušníků. Rusíni nejsou na Ukrajině dosud uznáni za národnost, což výrazně zhoršuje jejich postavení vůči Ukrajincům i vzhledem k ostatním menšinám na Podkarpatské Rusi. A bez mezinárodní podpory se jejich postavení jen těžko změní. Proto znovu opakují a využívám, že se musíme zastat svých bývalých spoluobčanů. Mám za to, že by se Společnost přátel Podkarpatské Rusi měla obrátit nejen na českou vládu a Parlament, ale zejména na orgány Evropské unie, neboť situace na Podkarpatské Rusi se vymyká nejen evropským ale i mezinárodním standardům. A ještě druhá věc. Mj. jsme navštívili Divadlo Alexandra Duchnoviče v Prešově. Jde sice o kulturní stánek, který je funkční, ale zdaleka ne důstojný. Proto navrhuji organizování sbírky, aby mohla být příslušná část budovy buď odkoupena a rekonstruována, případně vybudováno divadlo nové. Duchnovič by to jistě přivítal.

JUDr. Petr Šáda, Bořice

Kontroverzní Nikola

Děkuji, že se konečně našel někdo, kdo napsal pravdu o Nikolovi Šuhajovi! Už mě rozčilovalo, jak ho pořád vyzdvihují (nejen) v televizi jako hrdinu. A přitom vím z vyprávění mého otce, jak ho naháněli i financí, u kterých sloužil můj děda. Říkali, že to byl obyčejný vrah a zloděj, který se neštilil ničeho.

Jarmila Nálepová

Dojmy z cest na Facebooku

Své dojmy z letošního dlouhého letního pobytu na Podkarpatské Rusi (tři měsíce) sdílím na Facebooku. Píšu na facebookovou stránku zatím nějaké záblesky. Pro zájemce posílám odkaz: <https://m.facebook.com/profile.php?id=727648680676260>

Budu ráda, pokud byste odkaz na mou stránku rozšířili mezi své čtenáře na facebookových, příp. webových stránkách spolku i v časopise. Velice bych si toho vážila, uvítám, když se informace dostanou k co nejvíce lidem, kteří by o ně mohli mít zájem a případně k nim mít i poznámky.

Barbora Zavadilová

Opera Verchovina a podkarpatská bída

Šedesáté výročí uvedení opery Verchovina od brněnské hudebně-literární autorské dvojice Blažek – Zatloukal vyvolalo ve mně vzpomínku i zamyšlení nad tímto dílem. Děj této dnes už zapomenuté opery je situován na Podkarpatskou Rus, odehrává se v době světové hospodářské krize. Impulzem k jejímu vytvoření bylo dílo Evžena Suchoně Žalm země karpatské a patrně také kniha Ivana Olbrachta Hory a staletí. Autoři konečně také čerpali z vlastních dojmů z cest po této zemi. V libretu Jaroslava Zatloukala vystupují postavy Vasil a Dosie – svým životním osudem nikoliv nepodobní Nikolovi Šuhajovi a Eržice z Koločavy. Když si ovšem odmyslíme zločinné pozadí Nikolova příběhu.

Zatloukalovo libreto je obrazem bídy a nespokojenosti lidu na Podkarpátí v třicátých letech minulého století, tedy v době hospodářské krize v celém světě. To byla ovšem voda na mlýn našim levicovým umělcům, jejichž kritika samozřejmě mířila proti čs. vládě v Praze. Opera vyzněla jako obžaloba místní vrchnosti poslušné pánům „nahoře“ – pry viníkům stávajících nuzných poměrů.

Ač nikdo nepopírá skutečně žalostné poměry prostého lidu v zemi, nemůžeme souhlasit s nánosem kritičnosti, jímž je opera poznamenána. Nevzpomínám si, že by v době vzniku mělo dílo nějaké reprízy, ohlasy diváků byly mizivé – zřejmě je ta problematika nezajímala, nebo jim vadil její ideologický náět. Brno bylo totiž tehdy národně socialistické, zaměřeno spíše protikomunisticky.

I když chápu snahu levicových umělců vykreslit bědné poměry panující v tehdejší době, jež dodnes doznívají, nemohu si odpustit malé

zamyšlení vysvětlující zaostalost této země. Ano, po první světové válce přebírala naše republika Podkarpatsko, jež bylo na rozdíl od českého venkova chudé a zaostalé. Doškové střechy, lidé pracující většinou v lese či na chudých polích, nuzné oblečení. Ale přiznají-li kritici tamních poměrů, že jsme tehdy tuto zemi už přebírali ve stavu o století opožděném proti ostatní Evropě, pak musí uznat blahodárný pokrok, jakého se mu dostalo v rámci Československé republiky.

Jako osmiletý školák jsem na Podkarpatsku vyslechl rozhovor dvou starších žen svěřujících si své dojmy z jednání na českém úřadě. Poslali je tam s informací, že jim s ohledem na jejich věk zařídí penzi. Měl jsem tenkrát hřejivý pocit, protože chválily přístup československých úřadů. Krátký rozhovor, který jsem vyslechl, vzbudil pocit sociální sounáležitosti; vždyť jsem také sám žil v nebohaté dělnické rodině.

Vedle sociálních reforem, kterými nasměrovala tehdejší nová čs. vláda zdejší společnost k lepším životním perspektivám, se v zemi citelně rozvíjelo stavebnictví. Pomohl k tomu též výdej stavebních losů; byly to losy, které neprohrávaly, vlastně jakési státní dluhopisy s nadějí na výhru, jež také podporovaly zaměstnanost. Jen tak mohly vyrůstat v Užhorodě i jinde celé čtvrti s moderními domy. A já se po válce při svém návratu do bývalé vlasti jako dospělý dmul pýchou např. v Chustu nebo Iršavě; tam všude byly domy a ulice postavené Čechy. Při zpětném hodnocení našich levicových kritiků pomlouvajících působení našich úřadů na Podkarpatské Rusi postrádám hlubší zhlédnutí do minulosti tohoto nešťastného národa. Zlobí se na tehdejší vládu, že nepozvedla víc Rusíny ze zaostalosti. Ale ať zkusí porovnat úroveň dvaceti let vlády ČSR se stáletími, v nichž tito lidé žili předtím!

Nemohu než zakončit svou úvahu nad operou Verchovina tím, že libretista Zatloukal nebyl prozíravým prorokem, když v závěru díla, na němž se podílel, se rozplýval: „Verchovina dnes radostně žije a šťastně rozkvétá v rámci Sovětského svazu.“

JAN ROMAN